KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ن۔د
262
262

قانونچہ کھیوالی

2012/2

امام الصرف والنحو مولانا نور الحسن رحمۃ اللہ تعالےٰ

مکتبہ قادریہ ◎ لاہور

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

سلسلۂ اشاعت نمبر (۱۰)

الصَّرفُ اُمُّ العُلُومِ وَالنَّحوُ اَبُوھَا

قوانینِ صرف پر مشتمل بہترین کتاب

قانونچہ کھیوالی

تالیف

امام الصرف والنحو مولانا نور الحسن رحمہ اللہ تعالیٰ

۱۳۹۵ھ ناشر ۱۹۷۵ء

مکتبہ قادریہ

جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ فون ۶۸۳۵۲ لاہور

کتبہ: شاہ محمد چشتی سیالوی

قیمت: چار روپے

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

60043

واسطے شارع ہر علم دے جاننا ترییاں امراں دا ضروری ہے، اول تعریف اُس علم دی تاں جے طالب شئے مجہول دا نہ ہووے، دوجا موضوع اُس علم دا، تاں جے مقصود اپنا نگاہ رکھے غیر مقصود تھیں، تریجا غرض اس علم دی تاں جے کوشش اُس دی عبث نہ ہووے

تعریف علم صرف دی اَلصَّرْفُ عِلْمٌ بِاُصُوْلٍ يُعْرَفُ بِهَا اَحْوَالُ اَبْنِيَةِ الْكَلِمَةِ الَّتِيْ لَيْسَتْ بِاِعْرَابٍ ۔ موضوع اَلْكَلِمَةُ مِنْ حَيْثُ الصِّيْغَةِ ۔ غرض اِسدی صِيَانَةُ الذِّهْنِ عَنِ الْخَطَاِ اللَّفْظِيِّ مِنْ حَيْثُ الصِّيْغَةِ ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مقدمہ صرف

مقدمہ در اصطلاح طائفة من الكلام يتوقف عليه الشروع فيه

عرب والے وچ اصطلاح اپنی دے زبر نوں فتحہ، زیر نوں کسرہ، پیش
نوں ضمہ آکھدے ہین۔ ایہ نام انہاں دے خاص خاص ہین، عام نام انہاں دا حر
ہے۔ جس حرف تے فتحہ ہووے اسنوں مفتوح، جس تے کسرہ ہووے اس نوں مکس
جس تے ضمہ ہووے اسنوں مضموم آکھدے ہین، ایہ بھی نام انہاں دے خاص ہین
نام انہاں دا متحرک ہے، نہ ہونے حرکت دے نوں سکون آکھدے ہین، جس تے
ہووے اوسنوں ساکن، جس حرف تے دو حرکتاں ہین دوجی حرکت نشانی تنوین

مطبع : منزہ ا۔ سنٹرز ۹ ۔ سرکلر روڈ ۔ لاہور

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ہوندی ہے۔ تنوین نون ہوندا نہے ساکن، جو پڑھیا ویندا ہے نال حرکت آخر کلمے دی دے۔

کلمہ اوہ لفظ ہے جو وضع کیتا بنا گیا واسطے معنی مفرد دے۔ کلمے بولی عرب دے ترے قسم ہین، اسم و فعل و حرف۔ اتے اسم اوہ کلمہ ہے جو سمجھیا جاوے معنی اوس دا سوا جوڑنے کلمے ہوری دے اتے جڑیا ہویا نال کسے زمانے دے نہ ہووے اوہناں ترہیاں تھیں مثال جیویں رَجُلٌ و فَرَسٌ اتے فعل اوہ کلمہ ہے جو سمجھیا جاوے معنی اوس دا سوا جوڑنے کلمے ہوری دے اتے جڑیا ہویا ہووے نال کسے زمانے دے انہاں ترہیاں تھیں مثال جیوں ضَرَبَ یَضْرِبُ۔ اتے حرف اوہ کلمہ ہے جو نہ سمجھیا جاوے معنی اوس دا سوا جوڑنے کلمے ہوری دے۔ مثال ساریاں دی ذَهَبْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ اِلَى الْكُوْفَةِ، ذَهَبْتُ فعل، بصرہ، کوفہ اسم، مِنْ، اِلٰی حرف۔ اسم اپنے گھر وچ دو قسم ہے ظاہر اتے ضمیر۔ ضمیر اوہ اسم ہے جو بیان کیتا ویندا ہے نال اسدے متکلم یا مخاطب یا غائب تھیں، مثال ساریاں دی اَنَا اَنْتَ هُوَ ما سوا اس دے سب اسم ظاہر ہے۔ اوہ اسم ضمیر ترے قسم ہے مرفوع، منصوب، مجرور۔ مرفوع نشانی فاعل دی، منصوب نشانی مفعول دی، مجرور نشانی مضاف الیہ دی۔ بازمرفوع دو قسم ہے متصل اتے منفصل، مثال منفصل دی هُوَ هُمَا هُمْ هِيَ هُمَا هُنَّ اَنْتَ اَنْتُمَا اَنْتُمْ اَنْتِ اَنْتُمَا اَنْتُنَّ اَنَا نَحْنُ۔ متصل دو قسم ہے بارز، اتے مستتر۔ بارز اوہ ہے جو ظاہر پڑھیا جاوے اتے مستتر اوہ ہے جو ظاہر نہ پڑھیا جاوے بلکہ اپنے کولوں اعتبار کر لیوے، مثال بارز دی ضَرَبَا ضَرَبُوْا۔ اوہ حرف جو وچہ آخر ضَرَبَ دے آوندے ہین سوا تانیث ساکن دے سب ضمیر مرفوع متصل بارز ہین۔ مستتر دو قسم ہے ہک واجب الاستتار، ہک جائز الاستتار۔ واجب الاستتار اوہ ہوندا ہے جو وچہ فعل مضارع دے اتے وچہ انہاں فعلاں دے جو بنائے جاندے ہین مضارع تھیں

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اتے وچ متکلم دے صیغیاں دے، اتے واحد مذکر مخاطب دیاں دے بالاتفاق اتے وِچ واحدہ مؤنثہ مخاطبہ دے بالاختلاف اتے جائز الاستتار وِچ غائب غائبہ دے فعل تھیں اتے وچ صفتاں دے مطلقاً۔

ضمیر منصوب دو قسم ہے متصل اتے منفصل، مثال متصل دی ضَرَبَهٗ ضَرَبَهُمَا ضَرَبَهُمْ ضَرَبَهَا ضَرَبَهُمَا ضَرَبَهُنَّ ضَرَبَكَ ضَرَبَكُمَا ضَرَبَكُمْ ضَرَبَكِ ضَرَبَكُمَا ضَرَبَكُنَّ ضَرَبَنِىْ ضَرَبَنَا۔ مثال منفصل دی اِيَّاهُ اِيَّاهُمَا اِيَّاهُمْ اِيَّاهَا اِيَّاهُمَا اِيَّاهُنَّ اِيَّاكَ اِيَّاكُمَا اِيَّاكُمْ اِيَّاكِ اِيَّاكُمَا اِيَّاكُنَّ اِيَّاىَ اِيَّانَا۔ مجرور ہک قسم ہے، مثال اس دی لَهٗ لَهُمَا لَهُمْ لَهَا لَهُمَا لَهُنَّ لَكَ لَكُمَا لَكُمْ لَكِ لَكُمَا لَكُنَّ لِىْ لَنَا۔

باز اسم دو قسم ہے، مبنی اتے معرب۔ مبنی اوہ ہے جو آخر اس دا تغیر نہ ہووے نال آونے کسے عامل دے۔ مثال اس دی جَاءَنِىْ هٰؤُلَاءِ رَاَيْتُ هٰؤُلَاءِ مَرَرْتُ بِهٰؤُلَاءِ۔ معرب دو قسم است، منصرف اتے غیر منصرف۔ منصرف اوہ ہے جو وچ آخر اس دے ترے حرکتاں سمیت تنوین دے پڑھیاں جاون، مثال اس دی جَاءَنِىْ زَيْدٌ رَاَيْتُ زَيْدًا مَرَرْتُ بِزَيْدٍ، غیر منصرف اوہ ہے جو وچ آخر اوسدے کسرہ اتے تنوین نہ پڑھیا جاوے، مثال اس دی جَاءَنِىْ اَحْمَدُ رَاَيْتُ اَحْمَدَ مَرَرْتُ بِاَحْمَدَ۔

معرب ترے قسم ہے، ہک مصدر ہے جو جا بنانے فعل دی ہووے اتے وچ آخر معنے فارسی اوسدے دے دَنْ یا تَنْ ہووے، مثال اس دی جیوں اَلضَّرْبُ زدن، وَالْقَتْلُ کشتن۔ ہک مشتق ہے جو بنایا جاندا ہے مصدر تھیں نال پیدا

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

...ر نے شکل اتے معنی ہوری دے، سمیت باقی رکھنے مادہ مصدر دے مشتق سٹ قسم ہے، اسمِ فاعل، اسمِ مفعول، اسمِ تفضیل، صفتِ مشبہ، صیغہ مبالغہ دا، انہاں پنجاں ...ں اسمائِ صفت بھی کہندے ہین، اسمِ آلہ، اسمِ ظرف۔ ہک جامد ہے جو نہ مصدر ہے ...مشتق مصدر تھیں ہے۔ جامد ترے قسم ہے ثلاثی، رباعی، خماسی۔ ہر ایک دو دو قسم ہے مجرد اتے مزید۔ مجرد اوہ ہے جو تمامی حرف اوس دے اصلی ہوون زائد کوئی نہ ہووے، اتے مزید اوہ ہے جو وچہ اس دے کوئی حرف زائد ہووے، اتے حرف اصلی اوہ ہے جو وچہ تمامی گردانان کلمے دیاں دے پایا جاوے اتے وچہ وزن کرنے دے مقابلے فا، یا عین یا لام کلمے دے پوے۔ زائد اوہ ہے جو اس طرح نہ ہووے۔ جس کلمے نوں وزن کریے اس نوں موزون آکھدے ہین اتے فا، وعین ولام نوں میزان آکھدے ہین۔ معنی وزن دا ایہ ہے جو بنا لینا کلمے فا عین لام دے نوں مثل کلمہ موزون دے۔ جو حرف برابر فا، کلمے دے پوے اسنوں فا، کلمہ جو حرف برابر عین کلمے دے پوے اس نوں عین کلمہ، جو حرف برابر لام دے پوے اس نوں لام کلمہ آکھدے ہین جو حرف پڑھنے وچہ پہلوں آوے اس نوں ماقبل، جو پچھے آوے اس نوں مابعد آکھدے ہین۔ فعل دو قسم ہے ثلاثی اتے رباعی، ہر ایک دو دو قسم ہے مجرد اتے مزید، ایہہ مصدر اتے مشتق وچہ بولنے مجرد اتے مزید دے تابع فعل ماضی اپنے دے ہین۔ جو کوئی اسم اتے فعل معرب ہین، انہاں ستاں قسماں تھیں باہر نہیں، بیت

صحیح است ومثال است ومضاعف

لفیف وناقص ومہموز واجوف

صحیح اوہ کلمہ ہے جو کوئی حرف اصلی اوس دا ہمزہ اتے حرف علت دا

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

نہ ہووے اتے عین اتے لام کلمہ اس دا کی جنس تھیں نہ ہووے مثال اوس دی ضَرَبَ ضُرِبَ بروزن فَعَلَ وَفُعِلَ۔

حرف علت دے ترے ہین واؤ اتے الف اتے یا، جدا اکٹھا کریئے کلمہ "وای" دا ہوندا ہے جو صادر ہوندا ہے عرب والیاں تھیں وچہ پہنچنے تنگ کسے درد دے،

بیت حرف علت نام کردند واؤ الف ویا را
هر کرا درد ے رسد لاچار گوید وائے را

مہموز اوہ کلمہ ہے جو کوئی حرف اصلی اس دا ہمزہ ہووے۔ جیکر ہمزہ مقابلے فا کلمے دے ہووے اس نوں مہموز الفا آکھدے ہین، جیکر ہمزہ مقابلے عین کلمے دے ہووے اس نوں مہموز العین کہندے ہیں، جیکر ہمزہ مقابلے لام کلمے دے ہووے اس نوں مہموز اللام آکھدے ہیں۔
چوں امر واخذ ۱۲ — چوں سأل ۱۲ — چوں قرء ۱۲

مثال اوہ کلمہ ہے جو فا کلمے اس دے کوئی حرف علت دا ہووے، جیکر واؤ تاں مثال واوی، جیکر یا تاں مثال یائی (چوں وعد و وضع بروزن فعل ۱۲) (چوں یسر بروزن فعل ۱۲)

اجوف اوہ کلمہ ہے جو کوئی عین کلمہ اس دے حرف علت دا ہووے جیکر واؤ ہووے، تاں اجوف واوی، جیکر یا ہووے تاں اجوف یائی۔ (چوں قال بروزن فعل ۱۲) (چوں باع بروزن فعل ۱۲)

ناقص اوہ کلمہ ہے جو کوئی لام کلمہ اوس دا حرف علت دا ہووے، جے کر واؤ ہووے تاں ناقص واوی، جیکر یا ہووے تاں ناقص یائی (چوں دعا بروزن فعل ۱۲) (چوں رمی بروزن فعل ۱۲)

لفیف دو قسم ہے لفیف مفروق اتے لفیف مقرون، لفیف مفروق اوہ کلمہ ہے جو فا کلمے اتے لام کلمے اسدے حرف علت دا ہووے۔ اتے لفیف مقرون اوہ کلمہ ہے جو عین کلمہ اتے لام کلمہ اس دا حرف علت دا ہووے۔ (چوں وقی بروزن فعل ۱۲) (چوں طوی بروزن فعل ۱۲)

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

مضاعف دو قسم سے ہے مضاعف ثلاثی اتے مضاعف رباعی۔ مضاعف ثلاثی
او کلمہ ہے جو عین اتے لام کلمہ اوس دا اِکّی جنس ثقیل ہوون جیویں مَدٌّ و مَدَّ بروزن
فَعْلٌ و فَعَلَ۔ مضاعف رباعی اوہ ہے جو کوئی فا اتے لام اول، عین اتے لام ثانی
اوس دا اِکے جنس ثقیل ہوون۔ جس کلمے نوں بنا کریئے اُس نوں مبنی آکھدے ہین
اوس کلمے ثقیل بنا کیتا جاوے اُس نوں مبنی منہ آکھدے ہین۔ طریقہ بنا کرنے دا
ایہہ ہے جے شکل مبنی دی ویکھ کے وچہ مبنی منہ دے تغیر تبدل واہد اگھاٹا کر کے شکل
مبنی دی بنا دینا۔ (تمام شد مقدمہ صرف)

شروع ابنائے باب اول

فعل ماضی معلوم

ضَرَبَ را از ضَرْبًا بنا کردند حرف اول بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ
تنوین تمکن علامتِ اسمیت را حذف کردند آخرش را مبنی بر فتحہ ساختند ضَرَبَ شد۔
ضَرَبَا را از ضَرَبَ بنا کردند، الف علامتِ تثنیہ و ضمیر فاعل در آخرش در آوردند
ضَرَبَا شد۔ ضَرَبُوْا را از ضَرَبَ بنا کردند، واؤ ساکن علامتِ جمع مذکر و ضمیر فاعل در
آخرش در آوردہ ماقبل واؤ را ضمہ دادند ضَرَبُوْا شد۔ ضَرَبَتْ را از ضَرَبَ بنا
کردند، تاء ساکنہ محض علامت تانیث در آخرش در آوردند ضَرَبَتْ شد۔ ضَرَبَتَا
را از ضَرَبَتْ بنا کردند، الف علامت تثنیہ و ضمیر فاعل در آخرش در آوردہ ماقبل الف را

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فتحہ دادند ضَرَبْنَا شد، ضَرَبْنَ را از ضَرَبَتْ بنا کردند، نون مفتوحہ علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَتْنَ شد پس اجتماع دو[1] علامت شد، تا واحدہ را حذف کردہ ماقبلش را ساکن کردند تا توالی اربع حرکات لازم نیاید ضَرَبْنَ شد۔ ضَرَبْتَ را از ضَرَبَ بنا کردند، تاء مفتوحہ علامت خطاب وضمیر فاعل در آخرش در آوردہ ماقبلش را ساکن کردند تا توالی اربع حرکات لازم نیاید ضَرَبْتَ شد۔ ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتَ بنا کردند، الف علامت تثنیہ وضمیر فاعل در آخرش در آوردہ ماقبلش را فتحہ دادند ضَرَبْتَا شد پس میم مفتوحہ میان تاء والف در آوردہ ماقبلش را ضمہ دادند، ضَرَبْتُمَا شد۔ ضَرَبْتُمْ را از ضَرَبْتَ بنا کردند، واو ساکن علامت جمع مذکر وضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبْتَوْا شد، پس میم مضموم میان تاء و واو در آوردہ ماقبلش را ضمہ دادند ضَرَبْتُمُوْا شد، پس واو را حذف کردہ میم را ساکن کردند، لِیَصِحَّ الْوَقْفُ عَلَیْہِ ضَرَبْتُمْ شد۔ ضَرَبْتِ را از ضَرَبْتَ بنا کردند، فتحہ تاء را بکسرہ بدل کردند ضَرَبْتِ شد۔ ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتِ بنا کردند، الف علامت تثنیہ وضمیر فاعل در آخرش در آوردند ماقبلش را فتحہ دادند ضَرَبْتَا شد پس میم مفتوحہ میان تاء والف در آوردہ ماقبلش را ضمہ دادند ضَرَبْتُمَا شد۔ ضَرَبْتُنَّ را از ضَرَبْتِ بنا کردند نون علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبْتِنَ شد، پس میم ساکن میان تاء و نون در آوردہ ماقبلش را ضمہ دادند ضَرَبْتُمْنَ شد، پس میم و نون قریب المخرج بہم آمدند میم را نون کردہ نون را در نون ادغام کردند ضَرَبْتُنَّ

---

[1] خواہ از یک جنس باشد خواہ از دو جنس مثال چوں ضَرَبْنَ کہ در اصل ضَرَبَتْنَ بود ۱۲ قاعدہ اکٹھا دوناں دو علامتاں تانیث دیاں دا وچہ فعل دے مطلقاً منع ہے اتے وچہ اسم دے اوس وقت جے کی جنس تھیں ہوون جیکر ہکے جنس تھیں نہ ہوون تاں جائز ہے اتے عمل وچہ ایہ گل پائی نہیں گئی۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

شد ضَرَبْتُ را از ضَرَب بنا کردند، تاء مضمومہ علامت واحد متکلم وضمیر فاعل در آخرش درآوردہ ماقبلش را ساکن کردند تا توالی اربع حرکات لازم نیاید ضَرَبْتُ شد۔ ضَرَبْنَا را از ضَرَبْتُ بنا کردند، تاء واحدہ را حذف کردہ بجائش نَا علامتِ متکلم مع الغیر درآوردند ضَرَبْنَا شد۔

فعل ماضی مجہول

ضُرِبَ الی آخرہٖ را از ضَرَبَ الی آخرہ بنا کردند، حرفِ اول را ضمہ دادہ ماقبل آخر را کسرہ دادند ضُرِبَ الی آخرہٖ شد۔

فعل مضارع معلوم

يَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ را از ضَرَبَ بنا کردند، یک حرف مفتوحہ از حروفِ اَتَيْنَ بسکون فاء کلمہ در اوّلش درآوردہ ماقبل آخر را کسرہ دادہ ضمہ اعرابی در آخرش درآوردند يَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ شدند، يَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ را از يَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند، الف علامتِ تثنیہ وضمیر فاعل ونون مکسورہ عوض ضمہ کہ در واحد بود در آخرش درآوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند يَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ شدند يَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ را از يَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند، واو ساکن علامت جمع مذکر وضمیر فاعل ونون مفتوحہ عوض ضمہ کہ در واحد بود، در آخرش درآوردہ ماقبل واو را ضمہ دادند۔ يَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ شدند يَضْرِبْنَ را از تَضْرِبُ بنا کردند، نون مفتوحہ علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش درآوردہ ماقبلش را ساکن کردہ و تاء واحدہ را حذف

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

کردہ بجائیش یاء آوردند یَضْرِبْنَ شد۔ تَضْرِبِیْنَ را از تَضْرِبُ بنا کردند یاء ساکنہ علامتِ تانیث وضمیر فاعل نزد بعض و نون مفتوحہ عوض ضمہ کہ در تَضْرِبُ بود در آخرش در آوردہ ماقبل یاء را کسرہ دادند تَضْرِبِیْنَ شد تَضْرِبَانِ را از تَضْرِبِیْنَ بنا کردند، یاء واحدہ را حذف کردہ بجائش الف علامتِ تثنیہ وضمیر فاعل در آوردہ فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند و ماقبل الف را فتحہ دادند تَضْرِبَانِ شد۔ تَضْرِبْنَ را از تَضْرِبِیْنَ بنا کردند، یاء و نون واحدہ را حذف کردہ بجائش نون مفتوحہ علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آوردہ ماقبلش را ساکن کردند تَضْرِبْنَ شد۔

فعل مضارع مجہول

یُضْرَبُ تُضْرَبُ اُضْرَبُ نُضْرَبُ الیٰ اٰخرہٖ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ بنا کردند، حرفِ اول را ضمہ دادہ ماقبل آخر را فتحہ دادند یُضْرَبُ تُضْرَبُ اُضْرَبُ نُضْرَبُ شدند۔

بناءِ اسمِ فاعل

ضَارِبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند، یاء حرف مضارعت را حذف کردہ فاء کلمہ را فتحہ دادہ بعدہٗ الف علامت اسم فاعل درمیان فاء و عین در آوردہ تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردند۔ ضَارِبَانِ را از ضَارِبٌ بنا کردند الف علامتِ تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ماقبل

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

الف را فتحہ دادند ضَارِبَانِ شد۔ ضَارِبُوْنَ را از ضارِبٌ بنا کردند، واو ساکن علامت جمع مذکر سالم و نون مفتوحہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردہ ماقبل واو را ضمہ دادند ضَارِبُوْنَ شد۔ ضَرَبَۃٌ را از ضارِبٌ بنا کردند حرف اول را بر حالِ خود گذاشتہ الف و حدانرا حذف کردہ عین و لام کلمہ را فتحہ دادہ بعدہ تاء متحرک علامت جمع تکسیر در آخرش درآوردند ضَرَبَۃٌ شد۔ ضُرَّابٌ را از ضارِبٌ بنا کردند، فاء کلمہ را ضمہ دادہ الف واحدرا حذف کردہ عین کلمہ را مشدد

مفتوح ساختہ بعدہ الف علامت

جمع تکسیر در آخرش درآوردند ضُرَّابٌ شد ضُرَّبٌ را از ضارِبٌ بنا کردند، فاء کلمہ را ضمہ دادہ الف واحد را حذف کردہ عین کلمہ را مشدد مفتوح ساختند ضُرَّبٌ شد۔ ضُرُبٌ را از ضارِبٌ بنا کردند، فاء کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدانرا حذف کردہ عین کلمہ را ساکن کردند ضُرْبٌ شد۔ ضُرَبَاءُ را از ضارِبٌ بنا کردند، فاء کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدانرا حذف کردہ عین و لام کلمہ را فتحہ دادہ بعدہ الف ممدودہ علامتِ جمع تکسیر در آخرش درآوردہ تنوین تمکّن را حذف کردند برائے منع صرف ضُرَبَاءُ شد۔ ضُرْبَانٌ را از ضارِبٌ بنا کردند، فاء کلمہ را ضمہ دادہ الف وحدانرا حذف کردہ عین کلمہ را ساکن کردہ بعدہ الف و نون علامت جمع تکسیر در آخرش درآوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند ضُرْبَانٌ شد ضِرَابٌ را از ضارِبٌ بنا کردند فاء کلمہ را کسرہ دادہ الف وحدانرا حذف کردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ بعدہ الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضِرَابٌ شد۔ ضُرُوْبٌ را از ضارِبٌ بنا کردند، فاء و عین کلمہ را ضمہ دادہ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

الف وحدانرا حذف کردہ بعدہ واؤ ساکن علامت جمع تکسیر درآوردند ضُرُوْبٌ شد ضَارِبَۃٌ را از ضاربٌ بنا کردند، تا متحرک علامت تانیث در آخرش درآوردہ ماقبلش رافتحہ دادند ضَارِبَۃٌ شد۔ ضَارِبَتَانِ را از ضاربۃٌ بنا کردند، الف علامت تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ واحدہ بودہ در آخرش درآوردہ ماقبل الف رافتحہ دادند ضَارِبَتَانِ شد۔ ضَارِبَاتٌ را از ضاربۃٌ بنا کردند، الف و تاء علامت جمع مؤنث سالم در آخرش درآوردہ ماقبل الف رافتحہ دادند ضَارِبَتَاتٌ شد پس اجتماع دو علامت تانیث شد تاء واحدہ را حذف کردند ضَارِبَاتٌ شد ضَوَارِبُ را از ضاربۃٌ بنا کردند، حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را بواو مفتوحہ بدل کردہ سیوم جا علامت جمع تکسیر درآوردہ حرفیکہ مابعد علامت جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادہ تاء واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدیت و منع صرف ضَوَارِبُ شد ضُرَّبٌ را از ضاربۃٌ بنا کردند، فاء کلمہ را ضمہ دادہ الف واحدہ را حذف کردہ عین کلمہ را مشدد مفتوح ساختہ تاء واحدہ را حذف کردند ضُرَّبٌ شد۔ ضُوَيْرِبٌ و ضُوَيْرِبَۃٌ را از ضاربٌ و ضاربۃٌ بنا کردند، حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را بواو مفتوحہ بدل کردہ سیوم جاء یاء تصغیر درآوردہ باقی را برحال خود گذاشتند ضُوَيْرِبٌ و ضُوَيْرِبَۃٌ شدند۔

قانون ہر مدّہ زائدہ جے واقع ہووے وچہ مفرد مکبّر دے دوئی جا وقت

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

بنا کرنے جمع اقصے اتے تصغیر دے اسنوں نال واؤ مفتوحہ دے بدل کر دیندے ہین وچو بآ۔

قانون ہر نون تنوین دا وقت دخول الف لام اتے اضافت دے اتے نون تثنیہ دا اتے جمع دا وقت اضافت دے ڈھیندا ہے وچو بآ۔

قانون ہر نون تنوین اتے خفیفہ دے نون نال حرف علت دے بدل کر دے ہین اتے وقف حرکت ماقبل اوسدی دے جوازاً وچہ حالت وقف دی دے۔

بناءِ اسمِ مفعول

مَضْرُوْبٌ را از یُضْرَبُ بنا کردند، یاءِ مضارعت را حذف کردہ بجایش میم مفتوح علامت اسم مفعول در آوردہ فاء کلمہ را بحالِ خود گذاشتہ عین کلمہ را ضمہ دادہ تنوین تمکن علامتِ اسمیّت را در آخرش در آوردند مَضْرُبٌ شد بر وزن مَفْعُلٌ و این چنیں در کلامِ عرب نیامدہ مگر مَعُوْنٌ و مَکْرُمٌ کہ ایشاں شاذ ند لہذا ضمہ عین کلمہ را اشباع نمودند تا واؤ از و پیدا شد مَضْرُوْبٌ شد بر وزن مفعولٌ۔ مَضْرُوْبَانِ را از مضروبٌ بنا کردند، الف علامتِ تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند مَضْرُوْبَانِ شد۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

مَضْرُوْبُوْنَ را از مضروبٌ بنا کردند، واؤ ساکن علامت جمع مذکر سالم و نون مفتوحہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ماقبل واؤ را ضمہ دادند مَضْرُوْبُوْنَ شد۔ مَضْرُوْبَۃٌ را از مضروبٌ بنا کردند، تاء متحرک علامتِ تانیث در آخرش در آوردہ ماقبلش را فتحہ دادند مَضْرُوْبَۃٌ شد۔ مَضْرُوْبَتَانِ را از مضروبۃٌ بنا کردند، الف علامتِ تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند مَضْرُوْبَتَانِ شد۔ مَضْرُوْبَاتٌ را از مضروبۃٌ بنا کردند، الف و تاء علامت جمع مؤنث سالم در آخرش در آوردند، مَضْرُوْبَتَاتٌ شد پس اجتماع دو علامت تانیث شد تاء واحدہ را حذف کردند مَضْرُوْبَاتٌ شد۔ مَضَارِیْبُ از مضروبٌ و مضروبۃٌ بنا کردند، حرف اول را بر حالِ خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوئم جا الف علامت جمع تکسیر در آوردہ حرفیکہ مابعد الف جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادہ تاء واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدّیت و منع صرف مَضَارِوْبُ شد پس واؤ ساکن ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند مَضَارِیْبُ شد۔ مُضَیْرِیْبٌ و مُضَیْرِیْبَۃٌ را از مضروبٌ و مضروبۃٌ بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ سوئم جا یاء تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد یاء تصغیر شد آنرا کسرہ دادند مُضَیْرِوْبٌ و مُضَیْرِوْبَۃٌ شد پس واؤ ساکن ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند مُضَیْرِیْبٌ و مُضَیْرِیْبَۃٌ شد۔

فعل جحد معلوم و مجہول

لَمْ یَضْرِبْ لَمْ یُضْرَبْ الخ را از یَضرِبُ یُضرَبُ الخ بنا کردند چوں لَمْ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

جدیہ در اولش در آوردہ آخرش را جزم کرد علامتِ جزمی سقوطِ حرکات شد در پنج پنج صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در ہفت ہفت صیغہ وسقوطِ چیزے نشد در دو صیغہ زیرا نچہ مبنی است وَالْمَبْنِیُّ مَالَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ، لَمْ یَضْرِبْ لَمْ یُضْرَبْ الخ شد۔

قانون[۴] ہر نون اعرابی وقت دخول جوازم[۱] اتے نواصب[۲] اتے لحوق نون ثقیلہ[۳] اتے خفیفہ دے اتے وقت بنا کرنے امر حاضر معلوم دے ڈھیندا ہے وجوباً۔

(جیسے یضربان ۱۲ — جیسے لن یضربا لن یضربوا ۱۲ — جیسے لم یضربا لم یضربوا ۱۲ — جیسے یضربن یضربن ۱۲ — جیسے یضربنّ ۱۲ — جیسے اضربا اضربوا اضربی ۱۲)

فعل نفی غیر مؤکد

لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ بنا کردند، چوں لَا نافیہ در اولش در آوردند آخرش را ہیچ نکرد امّا معنیٔ مثبت را منفی گردانید زیرانچہ دخل او در معنے است نہ در لفظ لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ شد۔

فعل نفی مؤکد بالَن ناصبہ

تعلیل: لَنْ یَّضْرِبَ در اصل لَنْ یَضْرِبَ بود چوں نون و یا بقریب المخرج باہم آمدند نون را یا کردہ در یا ادغام کردند لَنْ یَّضْرِبَ شد۔

لَنْ یَّضْرِبَ لَنْ یُّضْرَبَ الخ را از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ بنا کردند، چوں لن ناصبہ نافیہ تاکیدیہ در اولش در آوردند آخرش را نصب کرد علامت نصبی ظہور فتحات شد در پنج پنج صیغہ وسقوط نوناتِ اعرابی شد در ہفت ہفت صیغہ وسقوط چیزے

---

[۱] ان ولم ولما ولام امر ولائے نہی نیز پنج حرف جازم فعل اند بر یکے بے دغا [۲] ان ولن وکی واذن ایں چار حرف خبر نصب مستقبل کنند ایں چار دائم انتفا۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

نشد در دو دو صیغہ زیرانچہ مبنی است وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُہٗ بِدُخُولِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ ، لَنْ یَّضْرِبَ لَنْ یَّضْرِبَ الخ شد۔

قانون ہر نون ساکن[1] اتے تنوین دے نوں ادغام کریندے ہین وچہ حرفاں یَرْمَلُوْنَ دیاندے وجوباً اتے متحرک نوں جوازاً[3] وچہ حرفاں یَمُوْنُ دیاندے نال غُنّیّت دے اتے وچہ حرفاں لَرْ دیاندے سوا غنیت دے۔

قانون ہر نون ساکن اتے تنوین داجے واقع ہووے اگے با مطلق دے اس نوں نال میم دے بدل کریندے ہین وجوباً اتے اگے حرفاں حلق[4] دیاندے ظاہر کرکے پڑھدے ہین اتنے اگے الف دے آنہیں سکدا اتنے باقی رہندیاں وچہ خفی کرکے پڑھدے ہین۔

---

[1] نون ساکن کے ادغام کے لئے شرط یہ ہے کہ وہ دوسرے کلمہ میں واقع ہو، دُنْیَا اور صِنْوَانٌ میں ایک کلمہ ہونے کی وجہ سے ادغام نہیں ہوتا۔ مَن شَاءَ فَلیومِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلیکفر میں دو کلمے ہونے کے باوجود ادغام نہیں ہوا تاکہ مومنوں اور کافروں کے ذکر میں فرق رہے ۱۲

[2] نون ساکن کے حروف یرملون میں ادغام کی مثالیں یہ ہیں مَنْ یَّشَاءُ ، مِنْ رَّبِّہِمْ ، مِنْ مَّقَامٍ ، مِنْ لَّدُنْکَ ، مِنْ وَّالٍ ، مِنْ نَّصِیْرٍ ، نون تنوین کے ادغام کی مثالیں یہ ہیں غدا اتی لیم وطیب ، غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ، نَصْرٌ مِّنَ اللّٰہِ ، عَدُوًّا لِّجِبْرِیْلَ ، رَعْدٌ وَّبَرْقٌ ، کَلَّا لَیُنْۢبَذَنَّ ۱۲

[3] نون متحرک کے بعد یرملون کے حروف واقع ہوں تو نون کو ما بعد کی جنس میں تبدیل کرکے ادغام جائز ہے جیسے اَنَا یَتِیْمٌ ، اَنَا رَفِیْقٌ ، اَنَا مُقِیْمٌ ، اَنَا لَیِّنٌ ، اَنَا وَلِیٌّ ، اَنَا نَبِیٌّ ۔ پہلی مثال میں ادغام کرکے اَنَا یَّتِیْمٌ پڑھ سکتے ہیں ، اسی طرح باقی مثالوں میں ۱۲ شرف قادری

[4] بیت ؎ حرف حلق شش بود اے نور عین ہمزہ ہا و حا و خا و عین و غین

[5] جیسے مِنْ خَلْقٍ جَدِیْدٍ اور رِجَالٍ وَّالْبَحْرُ عَظِیْمٌ ۱۲ شرف قادری

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فعل امر حاضر معلوم

اِضْرِبْ الخ را از تَضْرِبُ الخ سوی المتکلم بنا کردند، تا حرفِ مضارعت را حذف کردہ مابعد تا ساکن ماند پس نظر کردند بسوئے عین کلمہ کہ او مضموم نبود پس ہمزہ وصلی مکسورہ در اولش درآوردہ آخرش را وقف کردند علامت وقفی سقوطِ حرکت شد در یک صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در چہار صیغہ وسقوط چیزے نہ شد در یک صیغہ زیرانچہ مبنی است وَالْمَبْنِيُّ مَا لَا يَتَغَيَّرُ اٰخِرُهٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَيْهِ اِضْرِبْ الخ شد۔

تعلیل :- اِضْرِبَنَّ در اصل اِضْرِبْ بود، چوں نون ثقیلہ بدو متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحہ گشت اِضْرِبَنَّ شد۔ اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت اِضْرِبَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند برائے مشابہت او با نون تثنیہ اِضْرِبَانِّ شد۔ اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقائے ساکنین شد میان واؤ و نون مدغم واؤ را حذف کردہ ضمہ ماقبلش را باقی گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیتِ واؤ اِضْرِبُنَّ شد۔ اِضْرِبِنَّ در اصل اِضْرِبِيْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت اِضْرِبِيْنَّ شد پس التقائے ساکنین شد میان یاء و نون مدغم یاء را حذف کردہ کسرہ ماقبل یاء را باقی گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیتِ یاء اِضْرِبِنَّ شد۔ اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا بود، (صیغہ تثنیہ مونث حاضرہ) چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت اِضْرِبَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند اِضْرِبَانِّ شد۔ اِضْرِبْنَانِّ در اصل اِضْرِبْنَ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اِضْرِبُنَنَّ شد پس اجتماع ثلاثہ نونات زوائد شد و این چنیں در کلامِ عرب مُستکرہ پنداشتند لہذا الف بفاصلہ میانِ ایشاں در آوردند اِضْرِبْنَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند از برائے مشابہت او با نون تثنیہ اِضْرِبْنَانِّ شد۔

اِضْرِبَنْ در اصل اِضْرِبْ بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحہ گشت اِضْرِبَنْ شد۔ اِضْرِبُنْ در اصل اِضْرِبُوا بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل گشت اِضْرِبُوْنْ شد پس التقائے ساکنین آمد میان واؤ و نون خفیفہ واؤ را حذف کردہ ضمہ ماقبل او باقی گذاشتند تاکہ دلالت کند بر حذفیت واؤ اِضْرِبُنْ شد۔ اِضْرِبِنْ در اصل اِضْرِبِي بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل گشت اِضْرِبِيْنْ شد پس التقائے ساکنین شد میان یاء و نون خفیفہ یاء را حذف کردہ کسرۂ ماقبلش را باقی گذاشتند تاکہ دلالت کند بر حذفیت یاء اِضْرِبِنْ شد۔

فعل امر حاضر مجہول

لِتُضْرَبْ الخ را از تُضْرَبُ الخ سوی المتکلم بناء کردند چوں لام امر جازمہ در اولش در آوردہ شد آخرش را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در چہار صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک صیغہ زیرانچہ مبنی است والمبنی ما لا یتغیر اٰخرہ بدخول العوامل المختلفۃ علیہ لِتُضْرَبْ الخ شد لِیُضْرَبْ لِیُضْرِبْ را از یُضْرَبُ یُضْرِبُ سوی المخاطب بناء کردند چوں لام امر جازمہ در اولش در آوردند آخرش را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در چہار چہار صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در سہ سہ صیغہ و سقوط چیزے

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

نشد در یک صیغہ زیرانچہ مبنی است والمبنی ما لایتغیر اٰخرہ بدخول العوامل المختلفۃ علیہ ، لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ الخ شد۔

نہی حاضر معلوم ومجہول

(نون ثقیلہ وخفیفہ ایں برقیاس امر حاضر معلوم کن)

لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ الخ را از تَضْرِبُ تُضْرَبُ الخ سوے المتکلم بنا کردند، چوں لَا ناہیہ جازمہ در اولش درآوردند آخرش را جزم کرد علامتِ جزمی سقوطِ حرکت شد دریک صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در چہار چہار صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک صیغہ زیرانچہ مبنی است والمبنی ما لا یتغیر اٰخرہ بدخول العوامل المختلفۃ علیہ ، لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ الخ شدند۔

نہی غائب معلوم ومجہول

لَا یَضْرِبْ لَا یُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ سوے المخاطب بنا کردند چوں لَا ناہیہ جازمہ در اولش درآوردند آخرش را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در چہار چہار صیغہ، وسقوط نونات اعرابی شد در سہ سہ صیغہ وسقوط چیزے نشد دریک صیغہ زیرانچہ مبنی است والمبنی ما لا یتغیر اٰخرہ بدخول العوامل المختلفۃ علیہ، لَا یَضْرِبْ لَا یُضْرَبْ الخ شدند۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اسمِ ظرف

مَضۡرِبٌ را از یَضۡرِبُ بنا کردند یا حرفِ مضارعت را حذف کردہ بجائش میم مفتوحہ علامت اسمِ ظرف در آوردہ عین کلمہ را برحالِ خود گذاشتہ تنوین تمکن علامت اسمیّت در آخرش در آوردند مَضۡرِبٌ شد۔ مَضۡرِبَانِ را از مَضۡرِبٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ما قبل الف را فتحہ دادند مَضۡرِبَانِ شد۔ مَضَارِبُ را از مَضۡرِبٌ بنا کردند حرفِ اول را برحالِ خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامتِ جمع تکسیر در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت جمع تکسیر شد آنرا برحالِ خود گذاشتہ تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد۔ مُضَیۡرِبٌ را از مَضۡرِبٌ بنا کردند حرفِ اول را ضمہ دادند ثانی را فتحہ سیوم جا یاءِ تصغیر در آوردہ باقی را برحالِ خود گذاشتند مُضَیۡرِبٌ شد۔

اسمِ آلہ

مِضۡرَبٌ را از یَضۡرِبُ بنا کردند یا حرفِ مضارعت را حذف کردہ بجائش میم مکسورہ علامت اسمِ آلہ در آوردہ ما قبل آخر را فتحہ دادہ تنوین تمکن علامتِ اسمیّت

لہ مسجد و میت و مشرق و مغرب و مجزر و منسک و مرفق و مسقط و مسکن و مطلع ، بیت

ظرف یفعِل مَفعِل است الا ناقص اے کمال ۔۔۔ وز غیر یفعِل مفعَل است الا ز ابواب مثال

قانونے : ظرف یفعِل ، تے مثال دی مطلقا مَفعِل ہے اتے غیر یفعِل اتے ناقص اتے مضاعف تھیں مَفعَل ہے وجوبا اتے ماسوا اس دے شاذ ہین اتے غیر ثلاثی مجرد تھیں اُتے وزن اسم مفعول اس باب دے ہے وجوبا ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

در آخرش درآوردند مِضْرَبٌ شد۔ مِضْرَبَانِ را از مِضْرَبٌ بنا کردند، الف علامت تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردند ماقبل آخر را فتحہ دادند مِضْرَبَانِ شد۔ مَضَارِبُ را از مِضْرَبٌ بنا کردند، حرف اول و ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع تکسیر درآوردہ حرفیکہ مابعد الف جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادہ تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد۔ مُضَيْرِبٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند، حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا یائے تصغیر درآوردہ حرفیکہ مابعد یاء تصغیر شد آں را کسرہ دادند مُضَيْرِبٌ شد۔ مِضْرَبَةٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند، تاء متحرکہ در آخرش درآوردہ ماقبلش را فتحہ دادند مِضْرَبَةٌ شد۔ مِضْرَبَتَانِ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند، الف علامت تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند مِضْرَبَتَانِ شد۔ مَضَارِبُ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند، حرف اول و ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع تکسیر درآوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادہ تاء واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدیّت و منع صرف مَضَارِبُ شد۔ مُضَيْرِبَةٌ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند، حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ سوم جا یاء تصغیر درآوردہ حرفیکہ مابعد یائے تصغیر شد آنرا کسرہ دادند مُضَيْرِبَةٌ شد۔ مِضْرَابٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند، رابع جا الف درآوردند مِضْرَابٌ شد۔ مِضْرَابَانِ را از مِضْرَابٌ بنا کردند، الف علامت تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند مِضْرَابَانِ شد۔ مَضَارِيبُ را از مِضْرَابٌ بنا کردند، حرف اول و ثانی را فتحہ دادہ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

سوم جا الف جمع تکسیر در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادہ تنوین تمکن حذف کردند از برائے منع صرف پس خواندنِ او محال شد پس الف از کسرۂ ماقبل منقلب بیا گشت مَضَارِیْبُ شد۔ مُضَیْرِیْبٌ را از مِضْرَابٌ بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ سوم جا یاء تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد یاء تصغیر شد آنرا کسرہ دادہ پس خواندنش محال شد پس الف از کسرۂ ماقبل منقلب بیا گشت مُضَیْرِیْبٌ شد۔

قانون ہر الف جے حرکت ماقبل اوس دے دی مخالف اس دے ہووے اس نوں نال حرف علت دے بدل کریندے ہین اُتے وفق حرکت ماقبل اوس دے دے وجہ سے۔

اسم تفضیل

اَضْرَبُ را از یَضْرِبُ بنا کردند، یاء حرف مضارعت را حذف کردہ بجائش ہمزہ مفتوحہ علامت اسم تفضیل در آوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ تنوین تمکن علامت اسمیت را در آخرش در آوردہ مقدر نمودند از برائے منع صرف اَضْرَبُ شد۔ اَضْرَبَانِ را از اَضْرَبُ بنا کردند، الف علامت تثنیہ و نون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین مقدرہ یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ماقبل الف را فتحہ دادند اَضْرَبَانِ شد۔ اَضْرَبُوْنَ را از اَضْرَبُ بنا کردند، واو ساکنہ علامت جمع مذکر سالم و نون مفتوح عوض ضمہ یا تنوین مقدرہ یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردہ ماقبل واو را ضمہ دادند اَضْرَبُوْنَ شد۔ اَضَارِبُ

60043

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

را از اَضرُبُ بنا کردند حرف اول وثانی را فتحہ دادہ سیوم جا یا الف علامت جمع تکسیر در آوردہ حرفیکہ مابعد الف جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادند اَضَارِبُ شد۔ اُضَیْرِبُ را از اَضرُبُ بنا کردند، حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا یاء تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد یاء تصغیر شد آن را کسرہ دادہ تنوین مقدر را ظاہر نمودند اُضَیْرِبٌ شد۔ ضُرْبیٰ را از اَضرُبُ بنا کردند ہمزہ را حذف کردہ فا کلمہ را ضمہ دادہ عین کلمہ را ساکن کردہ بعدہ الف مقصورہ علامت تانیث در آخرش در آوردہ ماقبلش را فتحہ دادند ضُرْبیٰ شد۔ ضُرْبَیَانِ را از ضُربیٰ بنا کردند، الف مکسورہ را بیاء مفتوحہ بدل کردہ بعدہ الف علامت تثنیہ ونون مکسورہ عوض ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد مقدر بود در آخرش در آوردند ضُرْبَیَانِ شد۔ ضُرْبَیَاتٌ را از ضربیٰ بنا کردند، الف مقصورہ را بیاء مفتوحہ بدل کردہ بعدہ الف وتاء علامت جمع مؤنث سالم در آوردہ ماقبل الف را فتحہ دادہ تنوین مقدر را ظاہر نمودند ضُرْبَیَاتٌ شد۔

قانون

ہر الف مقصورہ نوں جا بدل واقعیں ہووے یا اصلی جے نہیں اِمالہ کیتا ویندا، وقت بنا کرنے تثنیہ اتے جمع مؤنث سالم دے اوسنوں نال واؤ مفتوحہ دے بدل کریندے ہین وجوبًا، اتے غیر اوس دے نوں یاء نال اتے ممدودہ اصلی

یعنی میل کردن فتحہ را بسوئے کسرہ والف را بسوئے یاء چنانچہ کتاب را کتیب وحساب را حسیب گویند ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تثنیہ و جمع آں قرایان قرایات ۱۲

نوں ثابت رکھدے ہین اتے تانیث دے نوں نال واؤ مفتوحہ دے بدل کریندے

مثل تانیث چو علماء و تثنیہ چون علماوان و جمع چون علماوات ۱۲

ہین وچہ ہا اتے وچہ غیر انہاندے ہر دو وجہ پڑھنا جائز ہے۔

ضُرَیْبٌ را از ضُرَبِیٌ بنا کردند حرف اول را برحالِ خود گذاشتہ ثانی را فتحہ داده آخرش را ضمہ داده الف مقصوره را حذف کرده تنوین مقدره را ظاہر نمودند ضُرَیْبٌ شد۔ ضُرَیْبِی را از ضُرَبِی بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ داده سیوم جا یار تصغیر در آوردند ضُرَیْبِی شد۔

باب دوم
ازاں شش باب

صرف صغیر ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں النَّصْرُ وَالنُّصْرَةُ یاری کردن نَصَرَ یَنْصُرُ نَصْرًا فَهُوَ نَاصِرٌ و نُصِرَ یُنْصَرُ نَصْرًا فذاك مَنْصُورٌ لَمْ یَنْصُرْ لَمْ یُنْصَرْ لَا یَنْصُرُ لَا یُنْصَرُ لَنْ یَنْصُرَ لَنْ یُنْصَرَ الامر منہ اُنْصُرْ لِتُنْصَرْ لِیَنْصُرْ لِیُنْصَرْ والنهی عنہ لَا تَنْصُرْ لَا تُنْصَرْ لَا یَنْصُرْ لَا یُنْصَرْ والظرف منہ مَنْصَرٌ مَنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَیْصِرٌ والآلة منہ

ـــہ اگر کسے گوید فہو را بر اسم فاعل فذاک را بر اسم مفعول چرا آورده اند؟ بگو کہ ضاربٌ مضروبٌ ہر دو صفات اند وصفت را از موصوف لابد است پس ہو و فذاک موصوف اند پس اگر باز گوید کہ عکس چرا نکردند گوئیم ذاک اسم اشاره است برائے بعید و مفعول نیز بعید باشد از نسبت کہ از فعل است پس مفعول را مناسب خود دادند و فاعل را مناسب خود دادند کہ بہ نسبت فعل از فاعل اقرب باشد واللہ اعلم بالصواب ۱۲ ـــہ یعنی اگر الف ممدوده ناصل ہو اور وہ تانیث کے لئے خواہ الحاق کیلئے ہو جیسے علباء (ملق بقرطاس) یا واؤ سے بدلا ہوا ہو جیسے کساؤ یا یا سے بدلا ہوا ہو جیسے رداء تو اسے تثنیہ یا جمع بنانے وقت ثابت رکھنا بھی جائز ہے جیسے علباءان علباءات اور واؤ سے بدلنا بھی جائز ہے جیسے علباوان علباوات، اسی طرح باقی مثالوں میں ۱۲ شرف قادری

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

مِنْصَبٌ مِنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرٌ مِنْصَرَةٌ مِنْصَرَتَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرَةٌ مِنْصَارٌ مِنْصَارَانِ مَنَاصِيْرُ مُنَيْصِيْرٌ وَافْعَلُ التَّفْضِيْلِ الْمُذَكَّرُ مِنْهُ اَنْصَرُ اَنْصَرَانِ اَنْصَرُوْنَ اَنَاصِرُ اُنَيْصِرٌ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ نُصْرٰى نُصْرَيَانِ نُصْرَيَاتٌ نُصَرٌ نُصَيْرٰى وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ مَا اَنْصَرَهٗ وَاَنْصِرْ بِهٖ وَنَصُرَ۔

باب سیوم

اذاں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں العِلْمُ والعَلَامَۃ دانستن عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْمًا فھو عَالِمٌ وعُلِمَ یُعْلَمُ عِلْمًا فذاک مَعْلُوْمٌ لَمْ یَعْلَمْ لَمْ یُعْلَمْ لَا یَعْلَمُ لَا یُعْلَمُ الخ

قانون ہر کلمہ حلقی العین جے اتے وزن فَعِلَ دے ہووے وچہ اس دے سوا اصل دے ترے وجہ پڑھنا جائز ہین جویں جے وچہ شَھِدَ دے شَھْدَ شِھْدَ شِھِدَ اتے وچہ فَخِذٌ دے فَخْذٌ فِخْذٌ فِخِذٌ پڑھنا جائز ہے جیکر حلقی العین نہ ہووے تاں وچہ اوسدے سوا اصل دے دو وجہ پڑھنا جائز ہے جویں جے وچہ عَلِمَ دے عَلْمَ عِلْمَ اتے وچہ کَتِفٌ دے کَتْفٌ کِتْفٌ پڑھنا جائز ہے

---

[1] جیکرا تے صورت فعل دی ہووے تاں وچہ اس دے سوا اصل دے یک وجہ پڑھنا جائز ہے جویں جے وچہ وَلَمْ یَضْرِبْ دے وَلَیَضْرِبْ ۱۲ منہ بدانکہ وزن بر سہ قسم است صرفی وصوری وعروضی۔ صرفی آں باشد کہ تقابل حرکات و سکنات باشد بخصوصہا بلحاظ زائدہ اصلی چوں شرائف بروزن فعائل۔ صوری آں باشد کہ تقابل حرکات وسکنات باشد بخصوصہا بغیر لحاظ زائدہ اصلی چوں شرائف بروزن مفاعل۔ عروضی آں باشد کہ تقابل حرکات و سکنات باشد مطلقا بغیر لحاظ زائدہ واصلی چوں شریف بروزن فعول ۱۲

منہ غفرلہ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اتے وچہ وزن فَعُلٌ دے فَعْلٌ اتے فِعْلٌ دے فِعْلٌ اتے فُعُلٌ دے فُعْلٌ اتے فَعِلٌ دے فَعْلٌ پڑھنا جائز ہے۔

قانون ہر باب جے ماضی اوسدی مکسور العین ہووے نال اس شرط دے جے مضارع اوس دا مفتوح العین یا وچ اول ماضی اوسدیدے ہمزہ وصل دا یا تا۔ زائدہ مُطّردہ ہووے وچہ مضارع معلوم اس دیدے حرف اَتَین دے نون سوا یا دے غیر اہل حجاز دے حرکت کسرہ دی دیندے ہین جوازا اتے وچ مضارع معلوم اَبَی یابَی دے یا نوں بھی۔

باب چہارم ازاں شش باب فَعَلَ یَفْعَلُ، اَلْمَنْعُ باز داشتن مَنَعَ یَمْنَعُ مَنْعًا فھو مَانِعٌ مُنِعَ یُمْنَعُ مَنْعًا فذاك مَمْنُوعٌ لَمْ یَمْنَعْ لَمْ یُمْنَعْ لَا یَمْنَعُ لَا یُمْنَعُ الخ

باب پنجم ازاں شش باب فَعِلَ یَفْعِلُ جیوں اَلْحَسْبُ وَالْحِسَابُ وَالْحُسْبَانُ شمردن و پنداشتن حَسِبَ یَحْسِبُ حَسْبًا فھو حَاسِبٌ وحُسِبَ یُحْسَبُ حَسْبًا فذاك مَحْسُوْبٌ الخ

باب ششم ازاں شش باب فَعُلَ یَفْعُلُ جیوں اَلشَّرَفُ وَالشَّرَافَةُ بزرگ شدن شَرُفَ یَشْرُفُ شَرَفًا فھو شَرِیْفٌ وشُرِفَ یُشْرَفُ شَرَفًا فذاك مَشْرُوْفٌ۔

صرف کبیر صفت مشبہ شَرِیْفٌ شَرِیْفَانِ شَرِیْفُوْنَ شِرَافٌ شُرُوْفٌ شُرُفٌ شُرَفَاءُ شُرْفَانٌ اَشْرَافٌ اَشْرِفَاءُ اَشْرِفَةٌ شَرِیْفَةٌ شَرِیْفَتَانِ شَرِیْفَاتٌ شَرَائِفُ شُرَّفٌ شُرَیِّفٌ وشُرَیِّفَةٌ۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

قانون ہر حرف علت دا جے واقع ہووے پچھے الف مفاعل دے اس نوں نال ہمزہ دے بدل کریندے ہین وجوبًا اتے زائدہ نوں مطلقًا اصلی نوں نال شرط تقدم حرف علت دے اگے الف مفاعل دے۔

ابواب ثلاثی مزید فیہ

باب اول صرف صغیر ثلاثی مزید فیہ صحیح از باب اِفعال چوں اَلْاِکْرَامُ بزرگی دادن۔ اَکْرَمَ یُکْرِمُ اِکْرَامًا فھو مُکْرِمٌ و اُکْرِمَ یُکْرَمُ اِکْرَامًا فذاک مُکْرَمٌ لَمْ یُکْرِمْ لَمْ یُکْرَمْ لَا یُکْرِمُ لَا یُکْرَمُ لَنْ یُکْرِمَ لَنْ یُکْرَمَ الامر منہ اَکْرِمْ لِتُکْرَمْ لِیُکْرِمْ لِیُکْرَمْ الظرف منہ مُکْرَمٌ مُکْرَمَانِ مُکْرَمَاتٌ۔

قانون ہر ہمزہ زائدہ جے واقع ہووے وچہ اول کلمہ دے اوہ خالی نہیں ہوندا وصلی ہوندا آیا قطعی، حکم وصلی دا ڈھاناں وچہ درج کلام دے اتے

سلہ قولہ زائدہ نوں مطلقًا۔ یعنی قبل الف مفاعل حرف علت افتد یا نہ چوں طوائل و طوائق و حوائل جمع طویلۃ و طوقۃ و حوالۃ مثال ثانی چوں شرائف و عجائز و رسائل جمع شریفۃ و عجوزۃ و رسالۃ ۱۲ سلہ قولہ اصلی نوں الخ یعنی اگر حرف علت اصلی بود شرط این ست کہ قبل الف نیز حرف علت افتد چوں قوائل و بوائع جمع قائلۃ و بائعۃ و از قید زائدہ احتراز شد از اصلی کہ بعد الف مفاعل افتد و قبل الف مفاعل حرف علت نبود چوں مقاول و مبایع جمع مقول و مبیع ۱۲

سلہ یکرم تکرم اکرم نکرم در اصل یأکرم تأکرم أأکرم نأکرم بودند پس دو ہمزہ در واحد متکلم بہم آمدند این چنین ثقیل بود ہمزۂ ثانیہ را حذف کردند علے خلاف القیاس و در باقی صیغ نیز حذف کردند یکرم تکرم اکرم نکرم شدند ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

متحرک ہونے مابعد دے اتے حکم قطعی دا ہنیں ڈھناں وچہ درج کلام دے

اتے متحرک ہونے مابعد دے۔ ہمزہ قطعی وچہ گھراپنے دے نو قسم ہے سوا

اس دے وصلی ہے، ہمزہ باب افعال دا، واحد متکلم دا، اسم تفضیل دا، جمع دا،

اَعلام دا، بناء دا، فعل تعجب دا، استفہام دا، نداء دا۔

قانون ہر باب جو ماضی اوس دی چہار حرفی ہووے وچہ مضارع معلوم

اوس دے دے حروف اَتَین دے نوں حرکت ضمہ دی دیندے ہین وجوباً۔

باب دوم از ثلاثی مزید تفعیل چوں اَلتَّکْرِیْمُ بزرگی دادن کَرَّمَ یُکَرِّمُ تَکْرِیْمًا

سله سوا ایں سیزدہ قسم وصلی است چوں ہمزہ مصدر و ماضی و امر و اسم است و ال و ابن و ابنۃ و امرؤ و امرأۃ و اثنین و اثنتین ۱۲ سله ہر باب کہ ماضی او چہار حرفی باشد در مضارع معلوم حروف اتین را حرکت ضمہ میدہند۔ اگر کسے گوید کہ حروف اتین را حرکت فتحہ چرا ندہند بگو کہ التباس آید بمضارع ثلاثی مجرد چوں یکرم و یضرب۔ اگر کسے گوید کہ در یکرم و یضارب دید حرج التباس با چیزے نباید حروف اتین ایں را حرکت ضمہ چرا دادند بگو کہ ایں را حمل کردند بر باب افعال۔ اگر کسے گوید کہ حمل اندک را بر بسیار باشد ایں جا حمل بسیار است بر اندک بگو کہ حمل سماعیست گاہ اندک وگاہ بسیار را بر اندک حمل کنند۔ وحمل در لغت باربرداری کردن و در اصطلاح الحمل تشریک لفظ بلفظ آخر فی حکم من الاحکام بعد وجدان المناسبۃ بینہما ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فھو مُکْرِمٌ و کُرِّمَ یُکَرَّمُ تَکْرِیْمًا فذاک مُکَرَّمٌ لَمْ یُکْرِمْ لَمْ یُکَرَّمْ۔

باب سیوم مفاعلہ، چوں اَلْمُضَارَبَۃُ بایکدیگر زدن ضَارَبَ یُضَارِبُ مُضَارَبَۃً فھو مُضَارِبٌ وضُوْرِبَ یُضَارَبُ مُضَارَبَۃً فذاک مُضَارَبٌ۔

باب چہارم تفعّل، چوں اَلتَّصَرُّفُ دست اندازی کردن در کارے تَصَرَّفَ یَتَصَرَّفُ تَصَرُّفًا فھو مُتَصَرِّفٌ و تُصُرِّفَ یُتَصَرَّفُ تَصَرُّفًا فذاک مُتَصَرَّفٌ۔

قانون ہر باب جو اندر ماضی اوس دی دے تار زائدہ مطّردہ ہووے وچہ مضارع معلوم اوس دے دے ماقبل آخر دے نوں حرکت فتحہ دی دیندے ہین وچہ باب جیکہ تار زائدہ مطردہ نہ ہووے تاں کسرہ، سوا باباں ثلاثی مجرد دیاں دے۔

قانون ہر تار مضارعت دی جے داخل ہووے اتنے تار تَفَعُّل یا تَفَاعُلْ یا تَفَعْلُلْ دے وچہ مضارع معلوم اوسدے دے جائز ہے سٹنا ہکی دا۔

باب پنجم تفاعل، چوں اَلتَّضَارُبُ بایک دیگر زدن تَضَارَبَ یَتَضَارَبُ تَضَارُبًا فھو مُتَضَارِبٌ و تُضُوْرِبَ یُتَضَارَبُ تَضَارُبًا فذاک مُتَضَارَبٌ لَمْ یَتَضَارَبْ لَمْ یُتَضَارَبْ۔

باب ششم افتعال، چوں اَلْاِکْتِسَابُ بہ کوشش حاصل نمودن اِکْتَسَبَ یَکْتَسِبُ اِکْتِسَابًا فھو مُکْتَسِبٌ و اُکْتُسِبَ یُکْتَسَبُ اِکْتِسَابًا فذاک مُکْتَسَبٌ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَمْ يَكْتَسِبْ لَمْ يُكْتَسَبْ۔

قانون ہر واؤ اُتے یا غیر بدل ہمزہ تھیں جے واقع ہووے مقابلے فاء کلمہ دے وچہ باب اِفتِعال یا انفعل یا تفاعل دے اسنوں تاء کر بیندے ہین۔ اس تھیں پچھے تاء نوں وچہ تاء دے ادغام کر بیندے ہین وجوباً اُتے لغت اکثر اہل حجاز دے وچہ باب افتعال دے اتے لغت بعض اہل حجاز دے وچہ باب تفعل اتے تفاعل دے، اسے پر اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ[1] شاذ ہے۔

قانون سین شین جے کر ہک انہاں تھیں واقع ہووے مقابلہ فاء کلمے دے وچہ باب افتعال دے، تاء افتعال دی نوں جنس فاء کلمے دی کر بیندے ہین جوازاً، اس تھیں پچھے جنس نوں وچہ جنس دے ادغام کر بیندے ہین وجوباً۔

قانون صاد ضاد طاء ظاء جیکر ہک انہاں تھیں واقع ہووے مقابلے فاء

---

[1] اِتَّخَذَ در اصل اِأْتَخَذَ بود پس ہمزہ ساکن ماقبل او مکسور آنرا بیاء بدل کردند اِیْتَخَذَ شد پس یاء را واقع شد بجای فاء کلمہ در باب افتعال آنرا ہتاء بدل کردہ بعدہ تاء را در تاء ادغام کردند اِتَّخَذَ شد و ایں خلاف قیاس است ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

کلمے دے وچہ باب افتعال دے تاء افتعال دی نوں طاء کر دیندے ہین وجوباً ،

(اِطّلب بچوں اِطتلب ، اِظّلم ، اِضطرب ۱۲)

جیکر طاء واقع ہووے ادغام کر دیندے ہین وجوباً جیکر ظاء واقع ہووے ادغام

(بچوں اِطّلب ۱۲)

اتے اظہار ہر دو جائز ہین ، ادغام نال اس طور دے جے طاء نوں ظاء کرناں

(اِظّلم بچوں اِظتلم ، اِطّلم ۱۲)

جائز ہے اتے عکس بھی جیکر صاد ضاد واقع ہووے ادغام اتے اظہار ہر دو

(اِضّرب بچوں اِضطرب ، اِصّبر ۱۲) (یعنے ظاء نوں طاء کرناں ۱۲)

جائز ہین ، ادغام نال اس طور دے جے طاء نوں صاد و ضاد کرنا جائز ہے

نہ عکس (یعنے صاد و ضاد نوں طاء کرنان جائز نہیں ۱۲)

قانون ۱۹ ہر دال ذال زاء جیکر مک اونہاں نخیں واقع ہووے مقابلے

(اِدّرأ بچوں اِدترأ ، اِذّکر ، اِزدجر ۱۲)

فاء کلمے دے وچہ باب افتعال دے ، تاء افتعال دی نوں دال کر دیندے ہین

(بچوں اِدّعیٰ ۱۲)

وجوباً جیکر دال واقع ہووے ادغام کر دے ہین وجوباً جیکر ذال واقع ہووے

(بچوں اِذّکر ۱۲) (اِذّکر و اِدّکر ۱۲) (بچوں اِذتکر)

ادغام اتے اظہار ہر دو جائز ہین ، ادغام نال اس طور دے جے دال نوں ذال کرنا

(بچوں اِذدکر ۱۲) (بچوں اِزدجر) (اِزّجر ۱۲)

اتے ذال نوں دال کرنا جائز ہے ۔ اتے جیکر زاء واقع ہووے ادغام اتے اظہار

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ہر دو جائز ہے۔ ادغام نال اس طور دے جے دال نوں زاء کرنا جائز ہے نہ عکس۔ چوں اذکر

قانون تاء ثاء جے واقع ہووے مقابلے فاء کلمہ دے وچہ باب افتعال چوں اثبت

دے ادغام کریندے ہین وجوبا۔ ادغام نال اس طور دے جے تاء نوں ثاء کرنا اثبت واتبت

اتے ثاء نوں تاء کرنا جائز ہے، اسے پر پہلا اولیٰ ہے۔

قانون تاء دال ذال زاء سین شین صاد ضاد طاء ظاء جیکر ہک اونہاں

تھیں واقع ہووے مقابلے عین کلمے دے وچہ باب افتعال دے، تاء افتعال

دی نوں جنس عین کلمے دی کریندے ہین جوازا، اس تھیں پچھے جنس نوں وچہ چوں اشتر شلا

جنس دے ادغام کریندے ہین وجوبا جیکر تاء واقع ہووے ادغام کریندے ہین چوں عدل کہ در اصل اعتدل بود

ہین جوازا، جیکر ہک اونہاں تھیں واقع ہووے مقابلے فاء کلمے دے وچہ باب

تفعّل یا تفاعُل دے تاء انہاں دی نوں جنس فاء کلمے دی کریندے ہین جوازا، اس

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تھیں پچھے جنس نوں وچہ جنس دے ادغام کریندے ہین وجوبًا ، جیکر تاء واقع ہووے

بالتزکی درتاری ۱۲

ادغام کریندے ہین جوازًا

قانون ۱۲ ثاء دال ذال زاء سین شین صاد ضاد طاء ظاء تاء راء نون ،

بجوں الثاء والدال الذال الزاء الطاء ہذا القیاس ۱۲

جیکر ہک انہاں تھیں واقع ہووے پچھے الف لام تعریف دے اس لام نوں

جنس انہاندی کرکے ادغام کریندے ہین وجوبًا ، جیکر ہک اونہاں تھیں واقع

ہووے پچھے لام ساکن غیر تعریف دے اس لام نوں جنس انہاندی کریندے

بجوں بل سوّلت ۱۲

ہین ، پچھے جنس نوں وچہ جنس دے ادغام کریندے ہین وجوبًا سوا راء دے

کیوں جے اتھے واجب ہے ۔

باب ہفتم اِنفعال چوں الاِنصراف گردیدن اِنصَرَفَ یَنصَرِفُ اِنصِرَافًا

فھو مُنصَرِفٌ واُنصُرِفَ یُنصَرَفُ اِنصِرَافًا فذاك مُنصَرَفٌ لَمْ

یَنصَرِفْ لَمْ یُنصَرَفْ لَا یَنصَرِفُ لَا یُنصَرَفُ لَنْ یَنصَرِفَ لَنْ یُنصَرَفَ

الامر منه اِنصَرِفْ لِتُنصَرَفْ لِیَنصَرِفْ لِیُنصَرَفْ ۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باب ہشتم اِفْعِلال چوں اَلْاِحْمِرَارُ بسیار سرخ شدن اِحْمَرَّ یَحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فهو مُحْمَرٌّ و اُحْمُرَّ یُحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فذاك مُحْمَرٌّ لَمْ یَحْمَرَّ لَمْ یَحْمَرِّ لَمْ یَحْمَرِرْ لَمْ یُحْمَرَّ لَمْ یُحْمَرِّ لَمْ یُحْمَرِرْ لَا یَحْمَرُّ لَا یُحْمَرُّ لَنْ یَحْمَرَّ لَنْ یُحْمَرَّ الامر منه اِحْمَرَّ اِحْمَرِّ اِحْمَرِرْ لِتُحْمَرَّ لِتُحْمَرِّ لِتُحْمَرِرْ

باب نہم اِفْعِیلال چوں اَلْاِحْمِیرَارُ بسیار سرخ شدن اِحْمَارَّ یَحْمَارُّ اِحْمِیرَارًا فهو مُحْمَارٌّ و اُحْمُورَّ یُحْمَارُّ اِحْمِیرَارًا فذاك مُحْمَارٌّ لَمْ یَحْمَارَّ لَمْ یَحْمَارِّ لَمْ یَحْمَارِرْ لَمْ یُحْمَارَّ لَمْ یُحْمَارِّ لَمْ یُحْمَارِرْ لَا یَحْمَارُّ لَا یُحْمَارُّ لَنْ یَحْمَارَّ لَنْ یُحْمَارَّ الامر منه اِحْمَارَّ اِحْمَارِّ اِحْمَارِرْ لِتُحْمَارَّ لِتُحْمَارِّ لِتُحْمَارِرْ۔

باب دہم اِفْعِیعَال چوں اَلْاِحْدِیدَابُ کوز پشت شدن اِحْدَوْدَبَ یَحْدَوْدِبُ اِحْدِیدَابًا فهو مُحْدَوْدِبٌ و اُحْدُوْدِبَ یُحْدَوْدَبُ اِحْدِیدَابًا فذاك مُحْدَوْدَبٌ لَمْ یَحْدَوْدِبْ لَمْ یُحْدَوْدَبْ لَا یَحْدَوْدِبُ لَا یُحْدَوْدَبُ لَنْ یَحْدَوْدِبَ لَنْ یُحْدَوْدَبَ الامر منه اِحْدَوْدِبْ لِتُحْدَوْدَبْ و النهی عنه لَا تَحْدَوْدِبْ لَا تُحْدَوْدَبْ ۔

باب یازدہم اِسْتِفْعَال چوں اَلْاِسْتِخْرَاجُ طلب خروج کردن اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ اِسْتِخْرَاجًا فهو مُسْتَخْرِجٌ و اُسْتُخْرِجَ یُسْتَخْرَجُ اِسْتِخْرَاجًا فذاك مُسْتَخْرَجٌ ۔

باب دوازدہم اِفْعِوَّال چوں اَلْاِجْلِوَّاذُ شتافتن اِجْلَوَّذَ یَجْلَوِّذُ اِجْلِوَّاذًا فهو مُجْلَوِّذٌ و اُجْلُوِّذَ یُجْلَوَّذُ اِجْلِوَّاذًا فذاك مُجْلَوَّذٌ لَمْ یَجْلَوِّذْ لَمْ یُجْلَوَّذْ لَا یَجْلَوِّذُ لَا یُجْلَوَّذُ لَنْ یَجْلَوِّذَ لَنْ یُجْلَوَّذَ الامر منه ۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اِجْلَوِّذْ۔

بدانکہ رباعی مجرد را یک باب است

صحیح از باب فَعْلَلَہ، چوں اَلدَّحْرَجَۃُ وَالدِّحْرَاجُ سنگ غلطانیدن۔

دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ دَحْرَجَۃً فھو مُدَحْرِجٌ و دُحْرِجَ یُدَحْرَجُ دَحْرَجَۃً

فذاک مُدَحْرَجٌ لَمْ یُدَحْرِجْ لَمْ یُدَحْرَجْ لَا یُدَحْرِجُ لَا یُدَحْرَجُ

لَنْ یُدَحْرِجَ لَنْ یُدَحْرَجَ الامر منہ دَحْرِجْ لِتُدَحْرَجْ لِیُدَحْرِجْ

لِیُدَحْرَجْ والنھی عنہ لَا تُدَحْرِجْ لَا تُدَحْرَجْ والظرف منہ

مُدَحْرَجٌ مُدَحْرَجَانِ مُدَحْرَجَاتٌ۔

بدانکہ رباعی مزید فیہ را سہ باب ست بحسب استقرار

باب اول تَفَعْلُل، چوں اَلتَّدَحْرُجُ سنگ غلطیدن تَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ

تَدَحْرُجًا فھو مُتَدَحْرِجٌ و تُدُحْرِجَ یُتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجًا فذاک

مُتَدَحْرَجٌ لَمْ یَتَدَحْرَجْ۔

باب دوئم اِفْعِنْلَال، چوں اَلْاِحْرِنْجَامُ انبوہ شدن شتراں بر آب اِحْرَنْجَمَ

یَحْرَنْجِمُ اِحْرِنْجَامًا فھو مُحْرَنْجِمٌ و اُحْرُنْجِمَ یُحْرَنْجَمُ

اِحْرِنْجَامًا فذاک مُحْرَنْجَمٌ لَمْ یَحْرَنْجِمْ لَمْ یُحْرَنْجَمْ لَا یَحْرَنْجِمُ

لَا یُحْرَنْجَمُ لَنْ یَحْرَنْجِمَ لَنْ یُحْرَنْجَمَ الامر منہ اِحْرَنْجِمْ۔

باب سیوم اِفْعِلَّال، چوں اَلْاِقْشِعْرَارُ برخاستن موئے بربدن اِقْشَعَرَّ

یَقْشَعِرُّ اِقْشِعْرَارًا فھو مُقْشَعِرٌّ و اُقْشُعِرَّ یُقْشَعَرُّ اِقْشِعْرَارًا

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فذاک مُقْشَعِرٌّ لَمْ یَقْشَعِرَّ لَمْ یُقْشَعِرَّ لَمْ یُقْشَعَرُّ۔

فصل فی باب المثال

باب اول مثال واوی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَعْدُ وَالْعِدَةُ وَالْمِیْعَادُ وعدہ کردن وَعَدَ یَعِدُ وَعْدًا فھو وَاعِدٌ و وُعِدَ یُوْعَدُ وَعْدًا فذاک مَوْعُوْدٌ لَمْ یَعِدْ لَمْ یُوْعَدْ لَا یَعِدُ لَا یُوْعَدُ لَنْ یَعِدَ لَنْ یُوْعَدَ الامر منہ عِدْ۔

تعلیل: عِدَةٌ دراصل وِعْدٌ بود کسرہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بمابعد دادہ واو را حذف کردہ عوض او تاء در آخرش در آوردند عِدَةٌ شد۔

قانون ہر واو جے واقع ہووے مقابلے فاء کلمے دے وچہ مصدر دے

خارج شد وَعْدٌ ۱۲

اُتے وزن فِعْلٌ دے وچہ مضارع معلوم اس دے دے بھی حذف ہوئی ہووے

از یں قید خارج شد

الحجۃ و مضارع

معلوم او صلاحیت

آنکہ مثبت چوں

یوجل ۱۲

کسرہ اوس واؤ دا نقل کر کے طرف مابعد دے دیندے ہین اتے اوس واؤ

ع اِقَامَۃٌ دراصل اِقْوَامٌ بود واو مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحہ واو را ماقبل دادہ آں واو را بالعند ۱۲

نوں حذف کریندے ہین اتے عوض اُس دے "تا" وچہ آخر اوس دیندے

ع بدل کردند پس التقائے ساکنین شد میان ہر دو الف. بعضی صرفیاں اولی را ۱۲

جیسے عِدَۃٌ

لیاوندے ہین وجوبًا نال کلیہ اِقَامَۃٌ دے۔ کلیہ اقامۃٌ دا ایہہ ہے۔ ہر حرف

ع حذف کردند و بعضے صرفیاں ثانی را حذف کردہ عوضش تاء در آخرش در آوردند اِقَامَۃٌ شد ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

جے ڈھے وچہ مصدر دے سوا التقاء تنوین دے عوض اس دے تا، وچہ آخر

اوسدیدے لیاوندے ہین وجوبًا، اسے پر لِغَۃٌ وِمِئَۃٌ شاذ ہے۔

تعلیل :۔ مِیعَادٌ دراصل مِوْعَادٌ بود واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں

واو را بیاء بدل کردند مِیعَادٌ شد۔

قانون (۲۳) ہر واؤ ساکن مظہر غیر واقع ہووے مقابلے فاء کلمے دے وچ

باب اِفتِعال دے ماقبل اوس دا مکسور ہووے اس واو نوں نال یاء دے

بدل کریندے ہین وجوبًا نال اس شرط دے جے باعث تحریک دا موجود

نہ ہووے۔

تعلیل :۔ وَعَدْتَ دراصل وَعَدْتَ بود دال و تاء قریب المخرج ہم

آمدند دال را تاء کردہ تاء را در تاء ادغام کردند وَعَدتّ شد۔

قانون (۲۵) ہر دال ساکن مابعد اس دے تاء متحرک سوا تاء افتعال دے ہووے

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اس دال نوں تا کر بندے ہین، اس تھیں پچھے تا نوں وچہ تا دے ادغام
کر بندے ہین وجو یا وذر عکس عکس۔

قانون۲۶ ہر واؤ مضموم یا مکسور جے واقع ہووے وچہ اول کلمے دے
مابعد اوس دے ہور واؤ متحرک نہ ہووے اتے مضموم مقابلے عین کلمہ دے
ہمزہ ہوندی ہے جوازاً۔

باب دویم مثال واوی از باب فَعِلَ یَفعَلُ چوں اَلوَجَلُ ترسیدن
وَجِلَ یَوجَلُ وَجْلاً فهو وَاجِلٌ و وُجِلَ یُوجَلُ وَجْلاً فذاك
مَوجُولٌ لَم یَوجَل لَم یُوجَل لَا یَوجَلُ لَا یُوجَلُ لَن یَوجَلَ
لَن یُوجَلَ الامر منه اِیجَل وَالنهی عنه لَا تَوجَل والظرف منه
مَوجِلٌ والآلة منه مِیجَلٌ۔

باب سِوم مثال واوی از باب فَعَلَ یَفعَلُ چوں اَلوَضعُ نہادن
وَضَعَ یَضَعُ وَضعًا فهو وَاضِعٌ و وُضِعَ یُوضَعُ وَضعًا فذاك مَوضُوعٌ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باب چہارم مثال واوی از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَدْمُ اماسیدن وَدِمَ یَدِمُ وَدْمًا فھو وَادِمٌ و وُدِمَ یُوْدَمُ وَدْمًا فذاك مَوْدُوْمٌ لَمْ یَدِمْ لَمْ یُوْدَمْ لَا یَدِمُ لَا یُوْدَمُ لَنْ یَدِمَ لَنْ یُوْدَمَ الامر منه دِمْ والنهی عنه لَا تَدِمْ والظرف منه مَوْدِمٌ مَوْدِمَان۔

قانون[۱] ہر باب مثال واوی مَنَعَ یَمْنَعُ تھیں یا ماضی اوسدی نہ لبھی ہوئی ہووے یا مضارع معلوم اوسدا اتے وزن یَفْعِلُ دے ہووے وچہ مضارع اوس دیدے فا کلمہ اوسدے نوں حذف کریندے ہین وجہ ۲، اتے وچہ فَعِلَ یَفْعَلُ دوہاں باباں وَسِعَ یَسَعُ اتے وَطِئَ یَطَوُّ دیچ بھی۔

قانون[۲] ہر باب مثال واوی عَلِمَ یَعْلَمُ تھیں غیر محذوف الفاء وچہ مضارع معلوم اوس دیلے سوا اصل دے ترے وجہ پڑھنا جائز ہے

---

[۱] یَعِدُ تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ دراصل یَوْعِدُ تَوْعِدُ اَوْعِدُ نَوْعِدُ بودند واو واقع شد بعد فتح علامت مضارع قبل کسرہ آں واو را حذف کردند یَعِدُ تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ شدند ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

جویں جے یَوْجَلُ نوں یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ پڑھنا جائز ہے۔

قانون ہر دو واواں متحرک جیکر اکٹھیاں آون وچہ اول کلمے دے پہلی نوں نال ہمزہ دے بدل کر بندے ہین وجوباً۔

باب پنجم مثال واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْوَسْمُ وَالْوِسَامَةُ داغدار شدن وَسَمَ یَوْسُمُ وَسْمًا فھو وَسِیْمٌ وُوسِمَ یُوْسَمُ وَسْمًا فذاک مَوْسُوْمٌ لَمْ یَوْسُمْ۔

باب ششم مثال یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْیُسْرُ وَالْمَیْسِرُ وَالْمَیْسِرَةُ قمار باختن یَسَرَ یَیْسِرُ یَسْرًا فھو یَاسِرٌ وَیُسِرَ یُوْسَرُ یَسْرًا فذاک مَیْسُوْرٌ لَمْ یَیْسِرْ۔

تعلیل :۔ یُوْسَرُ دراصل یُیْسَرُ بود یا، ساکن مُظہر ماقبلش مضموم آں یا، را بواؤ بدل کردند یُوْسَرُ شد۔

قانون ہر یا، ساکن مظہر غیر واقع ہووے مقابلے فا کلمے دے وچہ باب افتعال دے۔ ماقبل اس دا مضموم ہووے اس یا، نوں نال واو دے بدل کریندے ہین

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

وجوباً۔ نال اس شرط دے جے وچہ فُعلیٰ صفتی اتے جمع افعل فعلاء صفتی دے نہ ہووے اتے وچہ مقابلے عین کلمے اسم مفعول اجوف یائی دے نہ ہووے اتے جیکر ہووے تاں اس یا نوں برحال چھوڑ کے ضمے ماقبل اوسدے نوں نال کسرہ دے بدل کرندے ہن وجوباً۔

باب اول اجوف واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْقَوْلُ وَالْمَقَالُ وَالْمَقَالَۃُ وَالْقِیْلُ وَالْقَالُ گفتن قَالَ یَقُوْلُ قَوْلاً فھو قَائِلٌ وَقِیْلَ یُقَالُ قَوْلاً فذاک مَقُوْلٌ لَمْ یَقُلْ لَمْ یُقَلْ لَا یَقُوْلُ لَا یُقَالُ۔

تعلیل :- قَالَ دراصل قَوَلَ بود واؤ متحرک ماقبل او مفتوح آں واؤ را بالف بدل کردند قَالَ شد۔

قانون ہر واؤ اتے یا متحرک نال حرکت لازمی دے ماقبل اوس دا مفتوح

سلہ تعلیل : مَقُوْلٌ دراصل مَقْوُوْلٌ بود ضمہ بر واؤ ثقیل بود نقل کردہ بہ ماقبل دادند مَقُوْوْلٌ شد پس التقائے ساکنین شد میاں ہر دو واؤ بعضے صرفیاں واؤ اولی را حذف کردند لِاَنَّ الثَّانِیَۃَ عَلَامَۃٌ وَالْعَلَامَۃُ لَا تُحْذَفُ، مَقُوْلٌ شد بروزن مَفُوْلٌ۔ بعضے صرفیاں واؤ ثانی را حذف کردند لِاَنَّھَا زَائِدَۃٌ وَالزَّائِدَۃُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَقُوْلٌ شد بروزن مَفُعْلٌ ۱۲

سلہ فعلیٰ صفتی کی مثال حُبکیٰ (کندھوں کو حرکت دیکر ناز سے چلنے والی عورت)، ضیزیٰ (ظلم والی) ان کا اصل حُبکیٰ اور ضُیزیٰ تھا، یا کو واؤ سے بدلنے کی بجائے ماقبل کو کسرہ سے بدل دیا، کُوسیٰ (دانا عورت) طُوبیٰ (جنتی درخت) باوجود دیکہ اَکْیَسُ اور اَطْیَبُ کی جمع ہے ضمہ ماقبل کو کسرہ سے نہیں بدلا اس لئے کہ یہ اسمیت غالب ہے ۱۲ شرف قادری

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ہووے اوسے کلمے مقیس اس واؤ اتے یاء نوں نال الف دے بدل کریندے

ہین وجوباً نال اس شرط دے جے اوہ واو اتے یاء مقابلے فاء کلمہ اتے عین

کلمہ ناقص دے اتے وچہ حکم عین کلمہ ناقص دے نہ ہووے اتے پچھے اوس

دے مدہ زائدہ جے لازم ہووے تحقق اتے سکون اوس دا اتے حرف تثنیہ

دا اتے یاء نسبت دی اتے الف جمع مؤنث سالم دا اتے نون تاکید دا نہ

ہووے اتے اوہ کلمہ اتے وزن فَعَلان اتے فَعَلی دے اتے

نال معنے اجیہے کلمے دے جے وچہ اوس دے تعلیل نہ پوندی ہووے

نہ ہووے۔

تعلیل قُلْنَ دراصل قَوَلْنَ بود واؤ متحرک ماقبل او مفتوح آں واؤ را

بالف بدل کردند قَالْنَ شد پس التقائے ساکنین شد میان الف ولام

الف را حذف کردند قَلْنَ شد پس فتحہ فاء کلمہ را بضمہ بدل کردند

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فصل شد

قانون نمبر ۳۲ التقائے ساکنین دو قسم ہے ہک علیٰ حدہٖ اتے ہک علیٰ غیر حدہٖ۔ علیٰ حدہٖ او ہے جے پہلا ساکن مدہ یا یائے تصغیر ثانی مدغم نال وحدت کلمہ (جیں امزبانّ ۱۲) دے ماسوا اوس دے علیٰ غیر حدہٖ ہے۔ حکم علیٰ حدہٖ دا ایہ ہے جے پڑھنا ساکنین دا مطلقاً اتے حکم علیٰ غیر حدہ دا پڑھنا ساکنین دا وچہ حالت وقف دے (جیں تعوذ...) اتے نہ پڑھنا ساکنین دا وچہ حالت غیر وقف دی دے۔ نظر کرسی وچہ حالت (جیں الحضرین النضیر...) غیر وقف دی دے جیکر پہلا ساکن مدہ یا نون خفیفہ ہووے تاں حذف

ع التقاء ساکنین علے غیر حدہ بہ ہفت صورت حاصل میشود اول آنکہ دراں سہ شرط موجود نباشند چوں قُلِ الحَقُّ نہ اول مدہ نہ ثانی مدغم و نہ وحدتِ کلمہ است۔ دوم آنکہ دراں شرط اول (ثالث) مفقود باشند و ثالث موجود باشد چوں مُدَّ کہ نہ اول مدہ و ثانی مدغم مگر وحدتِ کلمہ است۔ سیوم آنکہ اول مفقود باقی ہر دو موجود چوں تُخَیِّبُونّ کہ اول مدہ نیست و ثانی مدغم و وحدتِ کلمہ موجود۔ چہارم آنکہ اول موجود و باقی ہر دو مفقود چوں اِضرِبُوا القَومَ کہ اول مدہ است، نہ ثانی مدغم نہ وحدتِ کلمہ است۔ پنجم آنکہ اول ہر دو موجود باشند و ثالث مفقود چوں اِضرِبُنَّ کہ اول مدہ و ثانی مدغم است مگر وحدت کلمہ نیست۔ ششم آنکہ اول و ثالث موجود و ثانی مفقود چوں قَالُنَ کہ اول مدہ و کلمہ واحد است و ثانی مفقود کہ مدغم نیست۔ ہفتم آنکہ عکس یعنی اول و ثالث مفقود و ثانی موجود چوں لِیَکُونَنّ نہ اول مدہ نہ وحدت کلمہ مگر (ثانی) مدغم است ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

کر یندے ہین اسنوں بالاتفاق، سوا نزیہاں جائیں دے، وچہ مصدر یاب

افعال اتے استفعال اتے اسم مفعول دے، ہر ترے اجوف تھیں کیوں جے

ایسے اختلاف ہے، بعضے پہلے نوں حذف کر یندے ہین اتے بعضے دوجے

نوں، جبکہ پہلا ساکن مدہ اتے نون خفیفہ نہ ہووے تاں حرکت دیندے

ہین اس ساکن نوں جیہڑا وچہ آخر کلمے دے ہووے، جیکر وچ آخر کلمے دے نہ ہووے

تاں پہلے نوں کسرہ، کسرہ وچہ حرکت دینے ساکن دے اصلی ہے اتے

غیر کسرہ دا نال کسے عارضے دے۔ جیوں لم یمدّ لم یمدُّ ۱۲

قانون ہر واؤ غیر مکسور وچہ ماضی معلوم ثلاثی مجرد اجوف دے الف ہو کے

ڈھہے، فا کلمہ اوسدے نوں حرکت ضمہ دی دیندے ہین وچہ یا۔

تعلیل:۔ بِعۡنَ در اصل بَیَعۡنَ بود، یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یارا بالف

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

بدل کردند باعَنَ شد، پس التقاء ساکنین شد میان الف وعین ، الف را حذف کردند بعَنَ شد پس فتحۂ فاء کلمہ را بکسرہ بدل کردند تا دلالت کند بر حذفیتِ یاء بِعَنَ شد۔

قانون ۳۴ ہر واؤ مکسور اتے یاء مطلقا وچہ ماضی معلوم ثلاثی مجرد اجوف دے الف ہو کے ڈہے، فاء کلمہ اوس دے نوں حرکت کسرہ دی دیندے ہین وجوبا۔

تعلیل : قِیلَ دراصل قُوِلَ بود کسرہ بر واؤ ثقیل بود نقل کردہ بہ ماقبل دادند قِوْلَ شد پس واؤ ساکن ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند قِیلَ شد۔

قانون ۳۵ ہر واؤ اتے یاء مکسور پچھے ضمے دے کلمہ ماضی مجہول دا وچہ ماضی معلوم اوس دی دے معلل ہووے، جائز ہے سٹنا کسرہ اوس دے دا یا نقل کرنا ضمے ول۔

قانون ۳۶ ہر واؤ اتے یاء مضموم یا مکسور متوسط یا وچہ حکم متوسط دے،

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

وچہ اصل دے سلامت نہ رہی ہووے اتے وچہ ناقص ثلاثی مجرد دے مطلقاً،

وچہ فعل منصرف یا متعلقات فعل دے سوا وزن فعل حقیقی یا حکمی دے اجوف

بھیں اتے تفعلین دے ناقص بھیں حرکت اس واؤ اتے یاء دی نوں

چوں تدعون ۱۲

نقل کر کے طرف ماقبل دے دیندے ہین وجوباً نال اس شرط دے جے

خارج شد سُؤِل و مُوْدِل ومستہزیون ومستہزیین کہ دراصل سُئِل مستہزءون ومستہزئین بودند ۱۲

اوہ واؤ اتے یاء بدل ہمزہ بھیں اتے ضمہ کسرہ اوس دا منقول ہمزہ بھیں

اتے ماقبل اوس دے مفتوح اتے الف نہ ہووے اتے وچہ وزن فعل دے

اجوف بھیں نقل حرکت دا اتے حذف اتے اشمام اوسدا ہر نزدے اتے

چوں قول ۱۲ — چوں قیل ۱۲

وچہ تفعلین دے ناقص بھیں نقل حرکت دا اتے اثبات اوسدا ہر دو جائز ہین۔

چوں تدعوین ۱۲ — چوں تدعین ۱۲

تعلیل یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ دراصل یَقْوُلُ تَقْوُلُ اَقْوُلُ نَقْوُلُ

بودند، ضمہ بر واؤ ثقیل بود نقل کردہ بماقبل دادند یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ شدند۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تعلیل یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ دراصل یُقْوَلُ تُقْوَلُ اُقْوَلُ نُقْوَلُ بودند، واؤ مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحہ اش نقل کردہ بماقبلش دادہ آں واؤ را بالف بدل کردند یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ شدند۔

قانون ۲۷ ہر واؤ اتے یاء متحرک پچھے ساکن صحیح دے عین فعل یا شبہ فعل دا ہووے، حرکت اوسدی نقل کر کے طرف ماقبل دے دیندے ہین اتے مفتوح نوں نال الف دے بدل کریندے ہین وجوبًا نال اس شرط دے جے اوہ کلمہ ملحق اتے ناقص اتے نال معنے لون اتے عیب دے اتے صیغہ آلت اتے فعل تعجب دا نہ ہووے اتے اوہ کلمہ تعلیل کیتیاں ملتبس نال فعل مشہور دے نہ ہووے اتے وچہ مفعول یائی دے ضمہ منقول دکے نوں نال کسرہ دے بدل کریندے ہین وجوبًا اتے تصحیح بھی بہت آئی ہے واوی وچہ گھٹ چوں مقوود و مصوون ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

قانون دیگر ۳۸ ہر واؤ اتے یاء متوسط مفتوح وچہ اصل دے سلامت
نہ رہی ہووے وچہ فعل متصرف یا متعلق فعل متصرف دے سوا کلمہ اسم دے
اتے وزن اُفْعُلْ دے ماقبل اوس دے حرف ساکن مظہر قابل حرکت دے
ہووے فتحہ اس واؤ اتے یاء دے نوں نقل کر کے طرف ماقبل دے دیندے
ہین ، اس نقیں پچھے اوس واؤ اتے یاء نوں نال الف دے بدل کر دے
ہین وجوبا نال اس شرط دے جے اوہ کلمہ ملحق اتے نال معنے لون اتے عیب
دے اتے صیغہ اسم آلت دا نہ ہووے ۔

تعلیل قائِلٌ دراصل قاوِلٌ بود واؤ واقع شد بعد الف فاعل و دراصل
سلامت نہ ماندہ بود آں واؤ را بہمزہ بدل کردند قائِلٌ شد ۔

قانون ۳۹ ہر واؤ اتے یاء جے واقع ہووے پچھے الف فاعل دے ، وچہ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اصل دے سلامت نہ رہی ہووے یا اصل اوس دا کوئی نہ ہووے اوس نوں

نال ہمزہ دے بدل کریندے ہین وجوباً۔

تعلیل قِیَال در اصل قِوَال بود واؤ واقع شد بجائے عین کلمہ در جمع و

در مفرد سلامت نمانده بود ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند

قِیَال شد۔

قانون ہر واؤ جو واقع ہووے مقابلے عین کلمے دے وچہ مصدر یا وچہ

جمع دے وچہ فعل اتنے واحد دے سلامت نہ رہی ہووے یا وچہ واحد دے

ساکن اتے وچ جمع دے اگے الف دے ہووے ماقبل اوس دا مکسور ہووے

اوس واؤ نوں نال یاء دے بدل کریندے ہین وجوباً نال اس شرط دے

جے لام کلمہ اوس دا معلل نہ ہووے۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تعلیل قُوَیِّلٌ و قُوَیِّلَۃٌ در اصل قُوَیْوِلٌ و قُوَیْوِلَۃٌ بودند واو و یاء در یک کلمہ بہم آمدند نخستیں از ایشاں ساکن بدل از چیزے نبود آں واو را یاء کردہ یاء را در یاء ادغام کردند قُوَیِّلٌ و قُوَیِّلَۃٌ شدند۔

قانون ہر واو اتے یاء جیکر اکٹھیاں آون وچہ ہکی کلمے دے یا وچہ حکم ہکی کلمے دے سوا کلمے اسم دے اُتے وزن اَفْعَل دے پہلی اوہناں دی ساکن لازم غیر بدل ہووے اس واو نوں یاء کریندے ہین اوس تھیں پچھے یاء نوں وچہ یاء دے ادغام کریندے ہین وجوباً سوا واو عین کلمہ دے پچھے یاء تصغیر دے مکبر وچہ متحرک ہووے کیوں جے اوس واو نوں نال یاء دے بدل کریندے ہین جوازاً ورنہ وجوباً۔

باب دوم اجوف واوی

(۱) باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں الْخَوْفُ وَالْخَافُ وَالْمَخَافَۃُ ترسیدن

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

خَافَ يَخَافُ خَوْفًا فهو خَائِفٌ وخِيْفَ يُخَافُ خَوْفًا فذاك مَخُوْفٌ لَمْ يَخَفْ الخ

باب سوئم اجوف واوی از باب فَعُلَ يَفْعُلُ چوں الطُّوْلُ والطَّوَالَةُ دراز شدن طَالَ يَطُوْلُ طُوْلًا فهو طَوِيْلٌ وطِيْلَ يُطَالُ طُوْلًا فذاك مَطُوْلٌ لَمْ يَطُلْ لَمْ يُطَلْ لَا يَطُوْلُ لَا يُطَالُ الخ

باب اول اجوف یائی از باب

از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چوں اَلْبَيْعُ وَالْبَيْعَةُ خریدن وفروختن بَاعَ يَبِيْعُ بيعًا فهو بَائِعٌ وبِيْعَ يُبَاعُ بَيْعًا فذاك مَبِيْعٌ لَمْ يَبِعْ لَمْ يُبَعْ الخ

باب اول ناقص واوی

از باب

فَعَلَ يَفْعُلُ چوں اَلدُّعَاءُ دعا خواندن اَلدَّعْوَةُ بطعام خواندن اَلدِّعْوَةُ بہ پسرے خواندن اَلدَّعْوَةُ بجہاد خواندن اَلدَّعْوٰی دعوی کردن دَعَا يَدْعُوْ دُعَاءً فهو دَاعٍ ودُعِيَ يُدْعٰى دُعَاءً فذاك مَدْعُوٌّ لَمْ يَدْعُ الخ

باب دوم ناقص واوی

از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چوں اَلرِّضَاءُ وَالرِّضْوَانُ خوشنود شدن رَضِيَ يَرْضٰى رِضًى فهو رَاضٍ ورُضِيَ يُرْضٰى رِضَاءً فذاك مَرْضِيٌّ لَمْ يَرْضَ الخ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باب سیوم ناقص واوی

از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلرَّخَاءُ وَالرَّخَاوَۃُ سست و نرم شدن رَخَا یَرْخُوْ رَخَاءً و رَخَاوَۃً فھو رَخِیٌّ و رُخِیَ یُرْخٰی رَخَاءً و رَخَاوَۃً فذاک مَرْخُوٌّ لَمْ یَرْخُ لَمْ یُرْخَ الخ۔

باب اوّل ناقص یائی

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلرَّمْیُ وَالرَّمْیَۃُ تیر انداختن رَمٰی یَرْمِیْ رَمْیًا فھو رَامٍ و رُمِیَ یُرْمٰی رَمْیًا فذاک مَرْمِیٌّ لَمْ یَرْمِ لَمْ یُرْمَ لَا یَرْمِیْ لَا یُرْمٰی لَنْ یَّرْمِیَ لَنْ یُّرْمٰی الامر منہ اِرْمِ الخ

باب دوم ناقص یائی

از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْخَشْیُ وَالْخَشْیَۃُ ترسیدن خَشِیَ یَخْشٰی خَشْیًا و خَشْیَۃً فھو خَاشٍ و خُشِیَ یُخْشٰی خَشْیًا و خَشْیَۃً فذاک مَخْشِیٌّ لَمْ یَخْشَ لَمْ یُخْشَ، لَا یَخْشٰی لَا یُخْشٰی الخ

تعلیل دُعَاءٌ در اصل دُعَاوٌ بود واؤ واقع شد بعد الف زائدہ بر طرف آں واؤ را بہمزہ بدل کردند دُعَاءٌ شد

(حاشیہ: یعنی واو ویا را اقتدا بالف ۱۲ — حرف علت تنہا یا گفت ورنہ بعد الف زائدہ واو ویا)

قانون ہر حرف علت (واؤ یا یا) کہ واقع ہووے پیچھے الف زائدہ دے بر طرف

(حاشیہ: الف زائد نبود بود از بن ۱۲ — واو و یا کہ در اصل بود چوں قاضیۃ ... — احتراز از فاعیۃ و فاعیۃ — الف زائدہ لکھا گیا ... ۱۲)

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

یا وچہ حکم طرف دے اوس نوں نال ہمزہ دے بدل کر یندے ہین وجوبًا۔

تعلیل دُعِیَ دراصل دُعِوَ بود واؤ واقع شد بجائے لام کلمہ ما قبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند دُعِیَ شد۔

قانون ہر واؤ جے واقع ہووے مقابلے لام کلمے دے ما قبل اوس دا مکسور ہووے اس واؤ نوں نال یاء دے بدل کر یندے ہین وجوبًا۔

قانون ہر یاء جے واقع ہووے وچہ آخر فعل دے نال فتح غیر اعرابی دے ما قبل اوس دا مکسور ہووے کسرہ ما قبل اوس دے نوں فتحہ دے بدل کر یندے ہین جوازًا، اس تھیں پچھے اوس یاء نوں نال الف دے بدل کر یندے ہین وجوبًا اُتے لغت بنی طی دے۔

تعلیل یَدْعُوْتَدْعُوَا دْعُوْنَدْعُوْ دراصل یَدْعُوُتَدْعُوُ اَدْعُوُنَدْعُوُ بودند ضمہ بر واؤ ثقیل بود انداختند یَدْعُوْتَدْعُوْ اَدْعُوْ

تَدْعُوْ شدند۔

قانون ہر واؤ اتے یاء مضموم یا مکسور مقابلے لام کلمے دے تے پچھے

چوں داعُون کہ در اصل داعِوُون بود ۱۲

ضمّے یا کسرے دے ہووے حرکت اوس دی دور کریندے ہین نال نقل دے

جیکر پہلے ضمہ دے کسرہ ہووے تے پچھے اوس دے واؤ یا اگے کسرہ دے

چوں داعون و رامون کہ در اصل داعِوُون و رامِیُون بود ۱۲

ضمہ ہووے تے پچھے اوس دے یاء جیکر نہ تاں سو نقل دے نال اس شرط

چوں تدعُوِین و تہمِین ۱۲ چوں ترمِیِین در مورت بداعوین ۱۲

دے جے اوہ واؤ اتے یاء بدل ہمزے ثقیل نال ابدال جوازی دے نہ

چوں تعاریجی و تعاریون کہ در اصل تعاریجی و تعاریون بودند ۱۲

ہووے۔

قانون دیگر ہر واؤ اتے یاء مضموم یا مکسور ضمہ کسرہ اوس دا غیر منقول

ہمزے ثقیل جے واقع ہووے بر طرف قبل اوس دے بھی مضموم یا مکسور

چوں یجیئون و یسوؤن کہ در اصل یجیئُوُن و یسوؤُن بودند ۱۲

ہووے حرکت اس واؤ اتے یاء دی نوں حذف کریندے ہین وجوباً

چوں یدعو و یرمی ۱۲

تعلیل یَدْعَیانِ تَدْعَیانِ در اصل یَدْعَوَانِ تَدْعَوَانِ بودند واؤ دے

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

بود در موضع ثالث، اکنوں رابع گشت حرکت ماقبل او مخالف او شد، آں

واؤ را بیاء بدل کردند یُدْعَیَانِ شُدْعَیَانِ شدند۔

قانون ہر واؤ جے واقع ہووے وچہ نزی جائیدے جد صاعد ہووے

خارج شد یدعو ۱۲

حرکت ماقبل اس دے دی مخالف اسدے ہووے اس نوں نال یاء دے

بدل کریندے ہین وجوباً۔ چوں یدعیان تدعیان ۱۲

تعلیل دُعَاۃٌ در اصل دَعَوَۃٌ بود واؤ متحرک ماقبلش مفتوح آں واؤ

را بالف بدل کردند بعدہ فتحۂ فاء را بالضمہ بدل کردند تا ملتبس نشود بہ صَلٰوۃٌ

زکٰوۃٌ قنٰوۃٌ کہ ایشاں مفرد اند دُعَاۃٌ شد۔

قانون: ہر جمع ناقص دی جو آتے وزن فعلۃٌ دے ہووے فاء کلمہ اس دے نوں

حرکت ضمہ دی دیندے ہین وجوباً۔

تعلیل دِعِیٌّ در اصل دُعُوْوٌ بود واؤ واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبلش

واؤ مدہ زائدہ بود آں واؤ را بیاء بدل کردند دُعُوْیٌ شد پس واؤ و یاء در یک

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

کلمہ بہم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از چیزے نبود آں واؤ را بیاء بدل کردند بعدہ یاء را در یاء ادغام کردند دُعُوٌّ شد پس یاء واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمہ اولی را نیز بکسرہ بدل کردند برائے مناسبت یاء ثانی دِعِیٌّ شد۔

قانون ہر واؤ لازم غیر بدل ہمزہ تھیں جے واقع ہووے وچہ آخر اسم متمکن دے ماقبل اوس دا مضموم ہووے یا واؤ مدہ زائدہ ہووے وچہ جمع دے اس واؤ نوں یاء دے بدل کریندے ہین وجوباً اتے وچہ مفرد دے مانع ہے وجوب اعلال دے نوں اوہ مدہ زائدہ مگر جے ماقبل اوسدے ہور واؤ متحرک ہووے۔

قانون ہر یاء مشدد یا مخفف جے واقع ہووے وچہ آخر اسم متمکن دے ماقبل اس دے جبکہ یک حرف مضموم ہووے ضمہ اوس دے نوں نال کسرہ دے بدل کریندے ہین وجوباً جبکہ دو حرف مضموم ہوون ضمہ نال واوے نوں نال

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

کسرہ دے بدل کر یندے ہین وجوباً اتے دو جے نوں جوازاً۔ چوں دعیٌ ۱۲

بچوں دعی ۱۲ ذرایعی ۱۲

تعلیل دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوٌ بود واؤ واقع شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند دَوَاعِیٌ شد پس ضمہ بر یاء ثقیل بود انداختند پس التقائے ساکنین شد میان یاء و تنوین، یاء را حذف کردند دَوَاعٍ شد۔ یا کہ دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوٌ بود، واؤ واقع شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند دَوَاعِیٌ شد پس ضمہ بر یاء ثقیل بود، انداختند، عوضش تنوین در آوردند دَوَاعِیْنْ شد پس التقاء ساکنین آمد میان یاء و تنوین، یاء را حذف کردند دَوَاعٍ شد یا کہ دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوٌ بود واؤ واقع شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند دَوَاعِیٌ شد پس ضمہ بر یاء ثقیل بود انداختہ یاء را نیز انداختہ عوضِ یاء محذوفہ تنوین در آوردند دَوَاعٍ شد۔

تعلیل لَمْ یَدْعُ لَمْ یُدْعَ الخ از یَدْعُوْ و یُدْعٰی الخ بنا کردند چوں لَمْ جازمہ جحدیہ در اوّلش در آوردند، آخرش را جزم کرد علامت جزمی سقوطِ حرفِ علت شد در پنج صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در ہفت صیغہ و سقوط چیزے نہ شد در دو صیغہ زیرانچہ مبنی است والمبنی مالا یتغیر اٰخرہ بدخول العوامل المختلفۃ علیہ، لَمْ یَدْعُ لَمْ یُدْعَ الخ شدند۔

قانون ہر حرف علت داجے واقع ہووے وچ آخر فعل مضارع دے وقت دخول جازم اتے بنا کرنے امر حاضر معروف دے ڈھیندا ہے وجوباً۔ جیسے لَمْ یَدْعُ وَلَمْ تَدْعُ ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تعلیل لِتُدْعَوُنَّ دراصل لِتُدْعَوُ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت لِتُدْعَوُنَّ شد پس التقائے ساکنین شد میان واؤ و نون مدغم، علیٰ غیر حدہ، چوں اول ایشاں ساکن غیر مدہ واؤ جمع بود آنرا حرکت ضمہ دادند لِتُدْعَوُنَّ شد۔

لِتُدْعَیِنَّ دراصل لِتُدْعَیْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل گشت لِتُدْعَیْنَّ شد پس التقائے ساکنین شد میان یاء و نون مدغم آں یاء را حرکت کسرہ دادند لِتُدْعَیِنَّ شد۔

قانون ہر جا التقاء ساکنین دا علیٰ غیر حدہ پہلا ساکن غیر مدہ واؤ جمع دی ہووے اوس نوں حرکت ضمے دی دیندے ہین غالباً جیکر پہلا ساکن غیر مدہ یاء واحدہ دی ہووے اوس نوں حرکت کسرہ دی دیندے ہین وجوباً۔

تعلیل دُعْیَا دراصل دُعْوٰی بود واؤ واقع شد بجائے لام کلمہ در فُعْلیٰ اسمی آں واؤ را بیاء بدل کردند دُعْیَا شد۔

قانون ہر فُعْلیٰ اسمی واؤ لام کلمے اس دیدے یاء ہوندی ہے وجوباً

چوں دُنْیَا و عُلْیَا کہ دراصل دُنْوٰی و عُلْوٰی بودند ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اتے فُعۡلٰے اسمی عکس اوس دا۔ معنے جویں تقویٰ کہ در اصل تقیا بود ۱۲ یعنے یا لام اوس دے نوں نال واؤ دے بدل کرینداہن جیوں تقویٰ ۱۲ از نساخ ۱۲

تعلیل دَمُوٌ در اصل دَمْیٌ بود، یاء واقع شد در آخر فعل بعد ضمہ آں یاء را بواو بدل کردند دَمُوٌ شد۔

قانون ہر یاء جے واقع ہووے وچہ آخر فعل دے پچھے ضمے دے واؤ ہوندی ہے وجوباً۔

تعلیل دَخَایَا از دَخِیَّۃٌ بناء کردند۔ رد کردند بسوئے اصلش کہ اصل او دَخِیْوَۃٌ بود حرف اول را بر حال خود گذاشتند ثانی را فتحہ دادہ سوئم جا الف علامت جمع تکسیر در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت جمع تکسیر شد آنرا کسرہ دادہ تاء وحدان و تنوین تمکن را حذف کردند دَخَایِوُ شد پس یاء واقع شد بعد الف مفاعل آں یاء را بہمزہ بدل کردند دَخَائِوُ شد پس واؤ واقع شد بجائے لام کلمہ ما قبلش مکسور آں واو را بیاء بدل کردند دَخَائِیُ شد پس ہمزہ واقع شد بعد الف مفاعل قبل یاء و در مفرد قبل یاء نبود آں ہمزہ را بیاء مفتوح بدل کردند دَخَایَیُ شد پس یاء متحرک ما قبلش مفتوح آں یاء را بالف بدل کردند دَخَایَا شد۔

قانون ہر ہمزہ جے واقع ہووے پچھے الف مفاعل دے اگے یاء دے

احترازشد از شوائف ۱۲

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اتے وچہ مفرد دے اگے یاء دے نہ ہووے اوس ہمزے نوں نال یاء مفتوحہ دے

بدل کریندے ہین وجوباً مگر جے واؤ واقع ہووے وچہ مفرد دے پچھے الف

دے چوتھی جاء، کیوں جے اس ہمزہ نوں نال واؤ مفتوحہ دے بدل کریندے

ہین وجوباً ایہہ اشاوی جمع اشاءۃ دی اتے ہداوی جمع ہدیۃ دی شاذ ہے۔

تعلیل دُخَیٌّ و دُخَیَّۃٌ را از دَخْیٌ و دَخْیَۃٌ بنا کردند، روکردند بسوئے

اصلش کہ اصل او دَخْیُوٌ و دَخْیُوَۃٌ بودند، حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ

دادہ سوم جاء یاء تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد یاء تصغیر شد آں را کسرہ دادہ

دُخَیْیِوٌ دُخَیْیِوَۃٌ شدند پس دو حرف از یک جنس در یک کلمہ بہم آمدند اول ساکن

ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند دُخَیِّوٌ و دُخَیِّوَۃٌ شدند پس واؤ واقع شد بجائے

لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واؤ را بیاء بدل کردند دُخَیِّیٌ دُخَیِّیَۃٌ شدند پس اجتماع

ثلاثہ یاآت شد در یک کلمہ اول مدغم در ثانی ثالث مقام لام کلمہ ثالث را حذف کردند

نسیاً منسیاً دُخَیٌّ دُخَیَّۃٌ شد۔

قانون ہرجا ترے ییئیں جیکہ کٹھیاں اون وچہ کلے دے پہلی مدغم ہووے

وچہ دوئی دے تری مقابلے لام کلمہ دے ہووے حذف کریندے ہین اُس

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ترے نوں نسیاً منسیاً نال، اس شرط دے جے وچہ فعل اتے جاری مجرے
چوں رَحِیَ ۱۲ چوں رَحِیَ وَ رَضِیَ ۱۲

فعل دے نہ ہووے۔
چوں یَحْیٰی ۱۲

قانون ہر واؤ اتے یا، جے واقع ہووے اگے تا، تانیث یا زیادتی
چوں طُوِیَۃٌ وَ قَوِیَۃٌ ۱۲

فُعْلَانٌ ویدی ما قبل اوس دے واؤ مضموم ہووے ضمہ ما قبل اوسدے
چوں طُوِیَۃٌ قُوِیَۃٌ طُوِیَانٌ ۱۲

نوں نال کسرہ دے بدل کریندے ہین وجوباً اتے جیکر غیر واو دا ہووے
چوں نُہِیَۃٌ وَ نُہِیَانٌ ... ۱۲

اس یا، نوں نال واؤ دے بدل کریندے ہین وجوبا، اتے واؤ برحال
چوں رَخْوَۃٌ وَ رَخْوَانٌ ۱۲

رہندی ہے۔

ابواب اللفیف

باب اول لفیف مفروق

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَقْیُ وَالْوِقَایَۃُ نگاہ داشتن وَقٰی یَقِیْ وَقْیًا
فھو وَاقٍ و وُقِیَ یُوْقٰی وَقْیًا فذاک مَوْقِیٌّ لَمْ یَقِ لَمْ یُوْقَ لَا یَقِیْ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَا یُوْفِیْ الامرمنہ۔ قِ لِیُوْقِ الخ

باب دوئم لفیف مفروق

از باب فَعَلَ یَفْعَلُ، چوں اَلْوَجْیُ سودہ شدن سُم ستور وَجِیَ یَوْجَیٰ وَجْیًا فھو واجٍ و وُجِیَ یُوْجیٰ وَجْیًا فذاک مَوْجِیٌّ لَمْ یَوْجَ لَمْ یُوْجَ لَا یَوْجیٰ لَا یُوْجیٰ لَنْ یَوْجیٰ لَنْ یُوْجیٰ۔

باب سوئم لفیف مفروق

از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَلْیُ وَالْوِلَایَۃُ نزدیک شدن وَلِیَ یَلِیْ وَلْیًا فھو والٍ و وُلِیَ یُوْلیٰ وَلْیًا فذاک مَوْلِیٌّ لَمْ یَلِ لَمْ یُوْلَ الخ

باب اول لفیف مقرون

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلطَّیُّ نوردیدن طَوَیٰ یَطْوِیْ طَیًّا فھو طاوٍ وطُوِیَ یُطْوٰی طَیًّا فذاک مَطْوِیٌّ لَمْ یَطْوِ لَمْ یُطْوَ الخ

باب دوئم لفیف مقرون

از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْقُوَّۃُ توانا شدن قَوِیَ یَقْوٰی قُوَّۃً فھو قاوٍ و قُوِیَ یُقْوٰی قُوَّۃً فذاک مَقْوِیٌّ لَمْ یَقْوَ لَمْ یُقْوَ لَا یَقْوٰی لَا یُقْوٰی لَنْ یَقْوٰی لَنْ یُقْوٰی الخ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ابواب المہموز

باب اول مہموز الفاء

از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْاَمْرُ فرمودن کارے اَمَرَ یَأْمُرُ اَمْرًا فھو اٰمِرٌ وَاُمِرَ یُؤْمَرُ اَمْرًا فذاک مَامُوْرٌ لَمْ یَأْمُرْ لَمْ یُؤْمَرْ الخ

باب دوم مہموز الفاء

از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْاِذْنُ اذن دادن اَذِنَ یَأْذَنُ اِذْنًا فھو اٰذِنٌ و اُذِنَ یُؤْذَنُ اِذْنًا فذاک مَاْذُوْنٌ لَمْ یَأْذَنْ لَمْ یُؤْذَنْ۔

باب اول مہموز العین

از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلسُّؤَالُ خواستن وَالسُّؤْلُ وَالْمَسْأَلَۃُ پرسیدن سَأَلَ یَسْأَلُ سُؤَالًا فھو سَائِلٌ وسُئِلَ یُسْأَلُ سُؤَالًا فذاک مَسْئُوْلٌ۔

باب دوم مہموز العین

از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلزَّءْرُ بانگ کردن شیر از سینہ زَءِرَ یَزْءَرُ زَءْرًا فھو زَائِرٌ و زُءِرَ یُزْءَرُ زَءْرًا فذاک مَزْءُوْرٌ لَمْ یَزْءَرْ لَمْ یُزْءَرْ الخ

باب اول مہموز اللام

چوں اَلْقَرْءُ وَالْقِرَاءَۃُ وَالْقُرْاٰنُ خواندن قَرَءَ یَقْرَأُ اَقْرَءُ فھو قَارِئٌ و قُرِیَ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

يُقْرَأُ قَرْءًا فَذَاكَ مَقْرُوْءٌ لَمْ يَقْرَأْ الخ

باب دوم مہموز اللام

از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چوں اَلْهَنَأُ گواریدن طعام هَنَأَ يَهْنِئُ هَنْأً فهو هَانِئٌ وهُنِئَ يُهْنَأُ هَنْأً فذاك مَهْنُوْءٌ لَمْ يَهْنَأْ لَمْ يُهْنَأْ الخ

قانون ہر ہمزہ ساکن متطرف جتھے ماقبل اوس دا متحرک ہووے ہمزہ وچہ دوجے کلمے دے سوا ہمزہ دے مطلقاً اوس ہمزہ ساکن نوں نال حرف علت دے بدل کر دیندے ہین اتے وفق حرکت ماقبل اوس دی دے جوازاً[1] نال اس شرط دے جے باعث تحریک دا موجود نہ ہووے

قانون ہر ہمزہ ساکن متطرف جے ماقبل اوس دے ہور ہمزہ متحرک ہووے وچہ اوسے کلمے دے اس ہمزہ ساکن نوں نال حرف علت دے بدل کر دیندے ہین اتے وفق حرکت ماقبل اوس دی دے وجوباً نال اس شرط دے جے

[1] اگر ماقبل ہمزہ ساکن وہمزہ متحرک در دیگر کلمہ باشد چوں یقرء ہ زید کہ در اصل یقرء ہ زید بود یا ماقبل وغیر ہمزہ باشد در یک کلمہ چوں یاخذ یومنو متعدد یا ماقبل وغیر ہمزہ باشد در کلمہ دیگر چوں الی الہدی اتینا کہ در اصل الی الہدی ائتنا بود تبدیل ہمزہ جائز باشد ۱۲ شرف قادری

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باعث تحریک دا موجود نہ ہووے۔

قانون ۲۰ ہر ہمزہ مفتوح ماقبل اوس دے مضموم یا مکسور ہووے، ہمزہ وچہ دوجے کلمے دے سوا ہمزہ دے مطلقاً اُس ہمزہ مفتوح نوں نال حرف علت دے بدل کر یندے ہین اُتے وفق حرکت ماقبل اوس دی دے جوازاً۔

قانون ۲۱ ہر دو ہمزے متحرک جیکر مکٹھے آون وچہ ہکی کلمے دے جیکر ہک انہاندا مکسور ہووے تاں ثانی نوں نال یار دے بدل کر یندے ہین، وجوباً سوا ائمۃ دے کیوں جے اتھے جائز ہے جیکر ہک اونہاندا مکسور نہ ہووے تاں ثانی نوں نال واؤ دے بدل کر یندے ہین وجوباً اُسے پر اُکرِمُ اتے خُذ شاذ ہے۔

قانون ۲۲ ہر ہمزہ متحرک جے ماقبل اوس دے حرف ساکن مظہر قابل

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

حرکت دا ہووے سوا یاء تصغیر اتے نون انفعال لتے واؤ اتے یا مدہ زائدہ
دے وچ ہکی کلمے دے حرکت اوس ہمزہ دی نقل کر کے طرف ماقبل دے
دیندے ہین جوازاً اس تھیں پچھے اوس ہمزہ نوں حذف کر دیندے ہین وجوباً
اسے پر مراۃ شاذ ہے ۔

قانون ۶۲ ہر ہمزہ جے واقع ہووے پچھے یاء تصغیر یا واؤ اتے یاء مدہ
زائدہ دے وچ ہکی کلمے دے اوس ہمزہ نوں جنس ماقبل دی کر دیندے
ہین جوازاً، اس تھیں پچھے جنس نوں وچ جنس دے ادغام کر دیندے ہین وجوباً۔

قانون ۶۳ ہر دو ہمزے جیکر ہکٹھے آون وچ کلمہ غیر موضوع علی التضعیف
دے اول ساکن ثانی متحرک ہووے ثانی نوں نال یاء دے بدل کر دیندے
ہین وجوباً۔

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

قانون ۶۴ ہر ہمزہ جے متحرک ہووے اتے ماقبل اس دے بھی متحرک ہووے

اس ہمزہ نوں نال حرف علت دے بدل کر یندے ہین اتے وفق حرکت ماقبل

اس دی دے جوازاً۔

قانون ۶۵ ہر ہمزہ وصلی مفتوح جے داخل ہووے اتے اوس دے ہمزہ

استفہام دا اوس ہمزے وصلی مفتوح نوں نال الف دے بدل کر یندے ہین وجوباً۔

قانون ۶۶ المضاعف ہر دو حرف متجانسین جیکر اکٹھے آون وچہ

اول کلمے ثلاثی مجرد یا رباعی دے ادغام ممتنع ہے اتے وچہ اول کلمے ثلاثی مزید دے

جائز ہے مطلقاً سوا مضارع دے، مضارع وچہ تاں جائز ہے جیکر حاجت ہمزہ

چوں تَفَرَّقَ کہ در اصل تَتَفَرَّقَ بود تاء را صاد کردہ در صاد ادغام کردند ۱۲

وصلی دی نہ پوے جیکر اوہ متجانسین وچہ اول کلمے دے نہ ہوون پہلا ساکن ثانی متحرک

چوں تَفَرَّقَ کہ در اصل تَتَفَرَّقَ بود تاء را در تاء ادغام کردند در تَفَرَّقَ ادغام نکنیم زیرا کہ احتیاج ہمزہ وصلی افتد ۱۲

تاں ادغام واجب ہوسی نال لبھنے پنجاں شرطاں دے۔ پہلی شرط ایہ ہے جے

اوہ متجانسین دو ہمزے وچہ کلمے غیر موضوع علی التضعیف دے نہ ہوون جو بن جے

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

قرأیٔ وچہ اصل دے قرءٌ آہا۔ دوجّی شرط ایہ ہے جے پہلا متجانسین دا "ہا" وقف دی نہ ہووے جیویں جے اُغْزُہ ھِلَالًا۔ تریجّی شرط ایہ ہے جے پہلا متجانسین دا مدّہ مبدلہ ایدالًا جائزًا نہ ہووے جیویں جے رِئْیًا اتے یُوْوَا جے وچہ اصل دے رِئْیًا اتے یُوْوَا آہا۔ چوتھّی شرط ایہ ہے جے پہلا متجانسین دا مدہ وچہ اخر کلمے دے نہ ہووے جیویں جے فِیْ یَوْمٍ اتے قَالُوْا وَاللّٰہِ۔ پنجویں شرط ایہ ہے جے ادغام باالتباس کی وزن قیاسی دا نال ہور وزن قیاسی دے نہ ہووے جیویں جے وچہ قُوْوِلَ اتے تُقُوْوِلَ دے التباس آوندا ہے نال قُوِّلَ اتے تُقُوِّلَ دے۔ اتے جیکر اوہ متجانسین ہر دو متحرک ہوون تاں ادغام واجب ہوسی نال لبھنے نواں شرطاں دے۔ پہلی شرط ایہ ہے جے پہلا متجانسین دا مدغم فیہ نہ ہووے جیویں حَبَبَ۔ دوجّی شرط ایہ ہے جے کوئی متجانسین دا زائدہ واسطے الحاق دے نہ ہووے جیویں جے جَلْبَبَ اتے شَمْلَلَ۔ تریجّی شرط ایہ ہے جے اول متجانسین دا تا افتعال دی نہ ہووے جیویں جے اِقْتَتَلَ۔ چوتھّی شرط ایہ ہے جے اوہ متجانسین دو واواں وچہ باب افعلال دے نہ ہوون جیویں جے اِرْعَوَا وچہ اصل دے اِرْعَوَوَا آہا۔ پنجویں شرط ایہ ہے جے اوہ متجانسین مقتضی اعلال نہ ہوون جیویں جے قَوِیَ وچہ اصل دے قَوِوَا آہا۔ چھیویں شرط ایہ ہے جے حرکت ثانی دی عارضی نہ ہووے جیویں جے اُرْدُدِ الْقَوْمَ۔ ستویں شرط ایہ ہے جے اوہ متجانسین وچہ دوہاں کلمیاں دے نہ ہوون جیویں جے مَکَّنَنِیْ۔ اٹھویں شرط ایہ ہے جے اوہ متجانسین دو یائیں نہ ہوون جیویں جے حَیِیَ اتے رُمَیِّیَانِ۔ نانویں شرط ایہ ہے جے اوہ متجانسین وچہ اسم دے اُتے

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ہکی دے اِنہاں بچاں وزناں تھیں نہ ہودن جیویں جے فَعَلٌ فَعِلٌ فَعُلٌ فِعَلٌ فُعَلٌ،
چوں سَبَب بِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرُرٌ

قانون ہر اسم جے اسنے وزن فِعَّالٌ دے ہو وے سوا مصدر دے پہلے حرف تضعیف اوس دے نوں نال یا ر دے بدل کریندے ہین وجوباً جیویں جے دِینَارٌ اتے شِیرَازٌ جے وچہ اصل دے دِنَّارٌ اتے شِرَّازٌ آہے۔

ابواب المضاعف

باب اول مضاعف ثلاثی

از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْمَدُّ وَالْمَدَّۃُ کشیدن مَدَّ یَمُدُّ مَدًّا فهو مَادٌّ و مُدَّ یُمَدُّ مَدًّا فذاك مَمْدُوْدٌ لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمْدُدْ لَمْ یَمُدُّ وْ لَمْ یُمَدَّ لَمْ یُمَدِّ لَمْ یُمَدُّ لَمْ یُمْدَدْ الخ

تعلیل لَمْ یَمُدَّ در اصل یَمُدُّ بود چوں لم جازمہ در اوش درآوردہ آخرش را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در پنج صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در ہفت صیغہ و سقوط چیزے نشد در دو صیغہ زیرا انچہ مبنی است و المبنی مَا لَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ پس التقاء ساکنین شد درمیان ہر دو دال بعضے صرفیاں دال ثانی را حرکت فتح میدہند لِاَنَّ الْفَتْحَۃَ اَخَفُّ الْحَرَکَاتِ ، لَمْ یَمُدَّ میخوانند و بعضے صرفیاں دال ثانی را حرکت کسرہ میدہند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّكَ حُرِّكَ بِالْکَسْرِ ، لَمْ یَمُدِّ میخوانند، بعضے صرفیاں دال ثانی را حرکت ضمہ میدہند برائے رعایت عین کلمہ لَمْ یَمُدُّ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

مے خوانند۔ بعضے صرفیاں فکّ ادغام مے کنند لِاِبْقَاءِ الْاَصْلِ، لَمْ یَمْدُدْ می خوانند۔

باب دوم مضاعف ثلاثی

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْفَرُّ وَالْفِرَارُ گریختن فَرَّ یَفِرُّ فَرًّا فھو فَارٌّ و فُرَّ یُفَرُّ فَرًّا فذاک مَفْرُوْرٌ لَمْ یَفِرَّ لَمْ یَفِرِّ لَمْ یَفْرِرْ الخ

باب سیوم مضاعف ثلاثی

از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْعَضُّ گزیدن عَضَّ یَعَضُّ عَضًّا فھو عَاضٌّ وعُضَّ یُعَضُّ عَضًّا فذاک مَعْضُوْضٌ لَمْ یَعَضَّ الخ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ابواب المرکبات

باب اول مہموز الفاء واجوف واوی

از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْاَوْبُ بازگشتن اٰبَ یَؤُوْبُ اَوْبًا فھو اٰئِبٌ واِیْبَ یُاْبُ اَوْبًا فذاک مَؤُوْبٌ الخ

باب دوم مہموز الفاء واجوف یائی

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْاَیْدُ توانا شدن اٰدَ یَئِیْدُ اَیْدًا فھو اٰئِدٌ واِیْدَ یُؤَادُ اَیْدًا الخ

باب سیوم مہموز الفاء وناقص واوی

از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْاَبْوُ والْاِبَاءُ تقصیر کردن اَبَا یَأبُوْ اَبْوًا فھو اٰبٍ الخ

باب چہارم مہموز الفاء وناقص یائی

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْاَتْیُ والْاِتْیَانُ آمدن وآوردن اَتٰی یَأْتِیْ اَتْیًا فھو اٰتٍ الخ

باب پنجم مثال واوی ومہموز العین

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَءْدُ زندہ در گور کردن وَءَدَ یَئِدُ وَءْدًا فھو وَاءِدٌ الخ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باب ششم مثال یائی و مہموز العین

از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْیَأْسُ ناامید شدن یَئِسَ یَیْئَسُ یَأْسًا فهو یَائِسٌ الخ

باب ہفتم مہموز العین و ناقص واوی

از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلدَّءْوُ راندن شتراں برآب دَءَا یَدْءَا دَءْوًا فهو دَاءٍ الخ

باب ہشتم مہموز العین و ناقص یائی

از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلرَّأْیُ دیدن وَالرُّؤْیَةُ درخواب دیدن رَأَی یَرَی رَأْیًا فهو رَاءٍ و رُءِیَ یُرَی رَأْیًا فذاك مَرْئِیٌّ الخ

باب نہم لفیف مفروق و مہموز العین

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَأْیُ وعده کردن وَأَی یَئِي وَأْيًا فهو واءٍ الخ

باب دہم مہموز الفاء و لفیف مقرون

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْاَوْیُ پناه گرفتن اَوَی یَاوِی اَوْیًا فهوا وٍ الخ

باب یازدہم اجوف واوی و مہموز اللام

از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلسُّوْءُ بدشدن سَاءَ یَسُوْءُ سُوْءًا فهو سَاءٍ الخ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باب دوازدہم اجوف یائی ومہموز اللام

از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْجَیْئُ وَالْمَجِیْئُ آمدن جَاءَ یَجِیْئُ مَجِیْئًا فھو جَاءٍ وجِیْئَ یُجَاءُ مَجِیْئًا فذاک مَجِیْئٌ الخ

باب سیزدہم مہموز الفاء ومضاعف ثلاثی

از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلْاَمُّ وَالْاِمَامُ وَالْاِمَامَۃُ پیشوا شدن اَمَّ یَؤُمُّ اَمًّا فھو اٰمٌّ الخ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

باب اول مع معنیٰ ماضی معلوم

ضَرَبَ	مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعِلُ
ضَرَبَا	مارا ان دو مردوں نے	〃 تثنیہ مذکر غائب 〃
ضَرَبُوْا	مارا ان سب مردوں نے	〃 جمع مذکر غائب 〃
ضَرَبَتْ	مارا اس ایک عورت نے	〃 واحد مؤنث غائب 〃
ضَرَبَتَا	مارا ان دو عورتوں نے	〃 تثنیہ مؤنث غائب 〃
ضَرَبْنَ	مارا ان سب عورتوں نے	〃 جمع مؤنث غائب 〃
ضَرَبْتَ	مارا تو ایک مرد نے	〃 واحد مذکر حاضر 〃
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو مردوں نے	〃 تثنیہ مذکر حاضر 〃
ضَرَبْتُمْ	مارا تم سب مردوں نے	〃 جمع مذکر حاضر 〃
ضَرَبْتِ	مارا تو ایک عورت نے	〃 واحد مؤنث حاضر 〃
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو عورتوں نے	〃 تثنیہ مؤنث حاضر 〃
ضَرَبْتُنَّ	مارا تم سب عورتوں نے	〃 جمع مؤنث حاضر 〃
ضَرَبْتُ	مارا میں نے	〃 واحد متکلم 〃
ضَرَبْنَا	مارا ہم نے	〃 متکلم مع الغیر 〃

فعل ماضی مجہول از فَعَلَ یَفْعِلُ

ضُرِبَ	مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب فعل ماضی مجہول

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ضُرِبَا	مارے گئے وہ دو آدمی	صیغہ تثنیہ مذکر غائب	ماضی مجہول
ضُرِبُوا	مارے گئے وہ سب مرد	" جمع مذکر غائب	"
ضُرِبَتْ	ماری گئی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب	"
ضُرِبَتَا	ماری گئیں وہ دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث غائب	"
ضُرِبْنَ	ماری گئیں وہ سب عورتیں	" جمع مؤنث غائب	"
ضُرِبْتَ	مارا گیا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر	"
ضُرِبْتُمَا	مارے گئے تم دو مرد	" تثنیہ مذکر حاضر	"
ضُرِبْتُمْ	مارے گئے تم سب مرد	" جمع مذکر حاضر	"
ضُرِبْتِ	ماری گئی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر	"
ضُرِبْتُمَا	ماری گئیں تم دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث حاضر	"
ضُرِبْتُنَّ	ماری گئیں تم سب عورتیں	" جمع مؤنث حاضر	"
ضُرِبْتُ	مارا گیا میں	" واحد متکلم	"
ضُرِبْنَا	مارے گئے ہم	" متکلم مع الغیر	"

فعل مضارع معلوم

يَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب	مضارع معلوم
يَضْرِبَانِ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ مذکر غائب	"
يَضْرِبُوْنَ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ سب مرد	" جمع مذکر غائب	"
تَضْرِبُ	مارتی ہے یا مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب	"

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تَضْرِبَانِ	مارتی ہیں یا ماریں گی وہ دو عورتیں	صیغہ	تثنیہ مؤنث غائب	مضارع معلوم
يَضْرِبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃	جمع مؤنث غائب	〃
تَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا تو ایک مرد	〃	واحد مذکر حاضر	〃
تَضْرِبَانِ	مارتے ہو یا مارو گے تم دو مرد	〃	تثنیہ مذکر حاضر	〃
تَضْرِبُوْنَ	〃 تم سب مرد	〃	جمع مذکر حاضر	〃
تَضْرِبِيْنَ	مارتی ہے یا مارےگی تو ایک عورت	〃	واحد مؤنث حاضر	〃
تَضْرِبَانِ	مارتی ہو یا مارو گی تم دو عورتیں	〃	تثنیہ مؤنث حاضر	〃
تَضْرِبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃	جمع مؤنث حاضر	〃
اَضْرِبُ	مارتا ہوں یا ماروں گا میں	〃	واحد متکلم	〃
نَضْرِبُ	مارتے ہیں یا ماریں گے ہم	〃	متکلم مع الغیر	〃

فعل مضارع مجہول

يُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ	واحد مذکر غائب	مضارع مجہول
يُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائینگے وہ دو مرد	〃	تثنیہ مذکر غائب	〃
يُضْرَبُوْنَ	〃 وہ سب مرد	〃	جمع مذکر غائب	〃
تُضْرَبُ	ماری جاتی ہے یا ماری جائیگی وہ ایک عورت	〃	واحد مؤنث غائب	〃
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہیں یا ماری جائینگی وہ دو عورتیں	〃	تثنیہ مؤنث غائب	〃
يُضْرَبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃	جمع مؤنث غائب	〃
تُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائیگا تو ایک مرد	〃	واحد مذکر حاضر	〃

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

تُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہو یا مارے جاؤگے تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر مضارع مجہول
تُضْرَبُوْنَ	〃 تم سب مرد	〃 جمع مذکر حاضر 〃
تُضْرَبِیْنَ	ماری جاتی ہے یا ماری جائیگی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر 〃
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہو یا ماری جاؤگی تم دو عورتیں	〃 تثنیہ مؤنث حاضر 〃
تُضْرَبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع مؤنث حاضر 〃
اُضْرَبُ	مارا جاتا ہوں یا مارا جاؤنگا مجھ ایک مرد یا ایک عورت کو	〃 واحد متکلم 〃
نُضْرَبُ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائینگے ہم،	〃 متکلم مع الغیر 〃

اسم فاعل

ضَارِبٌ	مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر اسم فاعل
ضَارِبَانِ	مارنے والے دو مرد	〃 تثنیہ مذکر 〃
ضَارِبُوْنَ	مارنے والے سب مرد	〃 جمع مذکر سالم 〃
ضَرَبَةٌ	〃	〃 مکسر
ضُرَّابٌ	〃	〃 〃
ضُرَّبٌ	〃	〃 〃
ضُرُبٌ	〃	〃 〃
ضُرَبَاءُ	〃	〃 〃
ضُرْبَانٌ	〃	〃 〃
ضِرَابٌ	〃	〃 〃

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

ضُرُوْبٌ	مارنے والے سب مرد	صیغہ جمع مذکر اسم فاعل (مکسر)
ضَارِبَۃٌ	مارنے والی ایک عورت	″ واحد مؤنث ″
ضَارِبَتَانِ	مارنے والی دو عورتیں	″ تثنیہ مؤنث ″
ضَارِبَاتٌ	مارنے والی سب عورتیں	″ جمع مؤنث سالم ″
ضَوَارِبُ	″	″ مکسّر
ضُرَّبٌ	″	″ ″
ضُوَیْرِبٌ	کم مارنے والا ایک مرد	واحد مذکر مصغر اسم فاعل
ضُوَیْرِبَۃٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	″ مؤنث ″ ″

اسم مفعول

مَضْرُوْبٌ	مارا ہوا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر اسم مفعول
مَضْرُوْبَانِ	مارے ہوئے دو مرد	″ تثنیہ مذکر ″
مَضْرُوْبُوْنَ	″ سب مرد	″ جمع ″ ″
مَضْرُوْبَۃٌ	ماری ہوئی ایک عورت	″ واحد مؤنث ″
مَضْرُوْبَتَانِ	ماری ہوئی دو عورتیں	″ تثنیہ مؤنث ″
مَضْرُوْبَاتٌ	″ سب عورتیں	″ جمع مؤنث ″
مَضَارِیْبُ	″ ″	″
مُضَیْرِیْبٌ	کم مار یا ہوا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر مصغر ″
مُضَیْرِیْبَۃٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	″ ″ مؤنث ″ ″

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فعل جحد معلوم

لَمْ يَضْرِبْ	نہیں مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ يَضْرِبَا	" مارا ان دو مردوں نے	" تثنیہ مذکر "
لَمْ يَضْرِبُوْا	" سب مردوں نے	" جمع مذکر "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا اس ایک عورت نے	" واحد مؤنث غائب
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا ان دو عورتوں نے	" تثنیہ " "
لَمْ يَضْرِبْنَ	" سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا تو ایک مرد نے	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو مردوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مردوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبِيْ	" مارا تو ایک عورت نے	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو عورتوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ اَضْرِبْ	" مارا میں ایک مرد یا ایک عورت نے	" واحد متکلم
لَمْ نَضْرِبْ	" مارا ہم سب مردوں یا عورتوں نے	" متکلم مع الغیر

فعل جحد مجہول

لَمْ يُضْرَبْ	نہیں مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ يُضْرَبَا	" مارے گئے وہ دو مرد	" تثنیہ "

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَمْ یُضْرَبُوْا	نہیں مارے گئے وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لَمْ تُضْرَبْ	" ماری گئی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث "
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں وہ دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
لَمْ یُضْرَبْنَ	" ماری گئیں وہ سب عورتیں	" جمع مؤنث "
لَمْ تُضْرَبْ	" مارا گیا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" مارے گئے تم دو مرد	" تثنیہ مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبُوْا	" مارے گئے تم سب مرد	" جمع مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبِیْ	" ماری گئی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں تم دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبْنَ	" ماری گئیں تم سب عورتیں	" جمع مؤنث حاضر
لَمْ اُضْرَبْ	" مارا گیا میں ایک مرد یا ایک عورت	" واحد متکلم
لَمْ نُضْرَبْ	" مارے گئے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم

لَا یَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا یَضْرِبُوْنَ	" وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث "
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَا یَضْرِبْنَ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ سب عورتیں	صیغہ جمع مؤنث غائب
لَا تَضْرِبْ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا تو ایک مرد	〃 واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہو یا نہیں مارو گے تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبُوْنَ	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبِیْنَ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہو یا نہیں مارو گی تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃
لَا اَضْرِبُ	نہیں مارتا ہوں یا نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لَا نَضْرِبُ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول

لَا یُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا یُضْرَبُوْنَ	〃 〃 وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تُضْرَبُ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہیں یا نہیں ماری جائینگی وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا یُضْرَبْنَ	〃 〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لَا تُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	〃 واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَاتُضْرَبُوْنَ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤگے تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
لَاتُضْرَبِيْنَ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جائیگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَاتُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہو یا نہیں ماری جاؤگی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَاتُضْرَبْنَ	" " تم سب عورتیں	" جمع "
لَااُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہوں یا نہیں مارا جاؤنگا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَانُضْرَبُ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے ہم تمام مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم مؤکّد بلن ناصبہ

لَنْ يَّضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ يَّضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ يَّضْرِبُوْا	" وہ سب مرد	" جمع "
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ يَّضْرِبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَنْ تَضْرِبِيْ	ہرگز نہیں مارے گی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَنْ تَضْرِبْنَ	ہرگز نہیں مارو گی تم تمام عورتیں	صیغہ جمع مؤنث حاضر
لَنْ اَضْرِبَ	ہرگز نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	″ واحد متکلم
لَنْ نَّضْرِبَ	ہرگز نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	″ متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول مؤکد بلن ناصبہ

لَنْ يُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ يُّضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	″ تثنیہ ″
لَنْ يُّضْرَبُوْا	″ وہ سب مرد	″ جمع ″
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جائینگی وہ دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَنْ يُّضْرَبْنَ	″ وہ سب عورتیں	″ جمع ″
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	″ واحد مذکر حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	″ تثنیہ ″
لَنْ تُضْرَبُوْا	″ تم سب مرد	″ جمع ″
لَنْ تُضْرَبِيْ	ہرگز نہیں ماری جائیگی تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَنْ تُضْرَبْنَ	″ تم سب عورتیں	″ جمع ″
لَنْ اُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	″ واحد متکلم
لَنْ نُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارے جائینگے ہم سب مرد یا عورتیں	″ متکلم مع الغیر

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فعل امر حاضر معلوم

اِضْرِبْ	مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
اِضْرِبُوْا	مارو تم سب مرد	〃 جمع 〃
اِضْرِبِیْ	مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
اِضْرِبْنَ	مارو تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل امر حاضر معلوم مؤکد بانون تاکید ثقیلہ

اِضْرِبَنَّ	ضرور بالضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَانِّ	〃 مارو تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
اِضْرِبُنَّ	〃 مارو تم سب مرد	〃 جمع 〃
اِضْرِبِنَّ	〃 مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَانِّ	〃 مارو تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
اِضْرِبْنَانِّ	〃 مارو تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل امر حاضر معلوم مؤکد بانون تاکید خفیفہ

اِضْرِبَنْ	ضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اِضْرِبُنْ	ضرور مارو تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
اِضْرِبِنْ	ضرور مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر

امر حاضر مجہول

لِتُضْرَبْ	مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَا	مارے جاؤ تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لِتُضْرَبِيْ	ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَا	ماری جاؤ تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

امر حاضر مجہول
مؤکد با نون تاکید ثقیلہ

لِتُضْرَبَنَّ	ضرور بالضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	〃 مارے جاؤ تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبُنَّ	〃 مارے جاؤ تم سب مرد	〃 جمع 〃
لِتُضْرَبِنَّ	〃 ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	〃 ماری جاؤ تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِتُضْرَبْنَانِّ	〃 ماری جاؤ تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فعل امر حاضر مجہول
مؤکّد با نون تاکید خفیفہ

لِتُضْرَبَنْ	ضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبُنْ	ضرور مارے جاؤ تم سب مرد	" جمع "
لِتُضْرَبِنْ	ضرور ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

امر غائب معلوم

لِيَضْرِبْ	مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِيَضْرِبَا	ماریں وہ دو مرد	" تثنیہ "
لِيَضْرِبُوْا	ماریں وہ سب مرد	" جمع "
لِتَضْرِبْ	مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لِتَضْرِبَا	ماریں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لِيَضْرِبْنَ	ماریں وہ سب عورتیں	" جمع "
لِاَضْرِبْ	ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لِنَضْرِبْ	ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

امر غائب مجہول

لِيُضْرَبْ	مارا جائے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِيُضْرَبَا	مارے جائیں وہ دو مرد	" تثنیہ "

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لِيُضْرَبُوْا	مارے جائیں وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لِتُضْرَبْ	ماری جائے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لِتُضْرَبَا	ماری جائیں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لِيُضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لِاُضْرَبْ	مارا جاؤں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لِنُضْرَبْ	مارے جائیں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل نہی حاضر معلوم

لَا تَضْرِبْ	نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبِيْ	نہ مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر مجہول

لَا تُضْرَبْ	نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ مارے جاؤ تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَاتُضْرَبِي	نہ ماری جائے تو ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث حاضر
لَاتُضْرَبَا	نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَاتُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر معلوم
مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَاتَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَاتَضْرِبَانِّ	" نہ مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
لَاتَضْرِبُنَّ	" " تم سب مرد	" جمع "
لَاتَضْرِبِنَّ	" نہ مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَاتَضْرِبَانِّ	" نہ مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَاتَضْرِبْنَانِّ	" " تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر معلوم
مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

لَاتَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَاتَضْرِبُنْ	" نہ مارو تم سب مرد	" جمع "
لَاتَضْرِبِنْ	" نہ مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

فعل نہی حاضر مجہول مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَاتُضْرَبَنَّ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَا تُضْرَبَانِّ	ہرگز نہ مارے جاؤ تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنَّ	″ ″ تم سب مرد	″ جمع ″
لَا تُضْرَبِنَّ	″ نہ ماری جائے تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَانِّ	″ نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَا تُضْرَبْنَانِّ	″ ″ تم سب عورتیں	″ جمع ″

فعل نہی حاضر مجہول
مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لَا تُضْرَبَنْ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنْ	″ نہ مارے جاؤ تم سب مرد	″ جمع ″
لَا تُضْرَبِنْ	″ نہ ماری جائے تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر

فعل نہی غائب معلوم

لَا يَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو مرد	″ تثنیہ ″
لَا يَضْرِبُوْا	نہ ″ ماریں وہ سب مرد	″ جمع ″
لَا تَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَا يَضْرِبْنَ	″ وہ سب عورتیں	″ جمع ″
لَا اَضْرِبْ	نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	″ واحد متکلم

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

لَانَضْرِبْ	نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	صیغہ متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم

مؤکّد بانونِ تاکید ثقیلہ

لَایَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَایَضْرِبَانِّ	″ نہ ماریں وہ دو مرد	″ تثنیہ ″
لَایَضْرِبُنَّ	″ ″ وہ سب مرد	″ جمع ″
لَاتَضْرِبَنَّ	″ نہ مارے وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب
لَاتَضْرِبَانِّ	″ ماریں وہ دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَایَضْرِبْنَانِّ	″ ″ وہ سب عورتیں	″ جمع ″
لَااَضْرِبَنَّ	″ نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	″ واحد متکلم
لَانَضْرِبَنَّ	″ نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	″ متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم

مؤکّد بانونِ تاکید خفیفہ

لَایَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَایَضْرِبُنْ	″ نہ ماریں وہ سب مرد	″ جمع ″
لَاتَضْرِبَنْ	″ نہ مارے وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب
لَااَضْرِبَنْ	″ نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	″ واحد متکلم
لَانَضْرِبَنْ	″ نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	″ متکلم مع الغیر

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

فعل نہی غائب مجہول

برقیاس فعل معلوم است صرف بجائے تَرِ نہ زدہ نشود باید خواند، باقی ہمہ صیغ برقیاس معلوم اند۔

اسمِ ظرف

مَضْرِبٌ	مارنے کی ایک جگہ یا ایک وقت	صیغہ واحد اسم ظرف
مَضْرِبَانِ	” دو جگہیں یا دو وقت	” تثنیہ ”
مَضَارِبُ	” سب جگہیں یا سب وقت	” جمع ”
مُضَيْرِبٌ	کم مارنے کی ایک جگہ یا وقت	” واحد مُصَغَّر ”

اسمِ آلہ

مِضْرَبٌ	مارنے کا ایک آلہ	صیغہ واحد اسم آلہ
مِضْرَبَانِ	مارنے کے دو آلے	” تثنیہ ”
مَضَارِبُ	” ” سب آلے	” جمع مکسر ”
مُضَيْرِبٌ	کم مارنے کا ایک آلہ	” واحد مصغر اسم آلہ
مِضْرَبَةٌ	برقیاس سابق	” واحد مع تاء زائدہ بعد لام کلمہ
مِضْرَبَتَانِ	”	” تثنیہ ”
مَضَارِبُ	”	” جمع ”
مُضَيْرِبَةٌ	”	” واحد مصغر ”
مِضْرَابٌ	”	” واحد مع الف زائدہ بعد لام کلمہ

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

مِضْرَابَانِ	برقیاس سابق	صیغہ تثنیہ اسمِ آلہ مع الف زائدہ
مَضَارِیبُ	”	” جمع مکسر ”
مُضَیْرِیْبٌ	”	” صیغہ واحد مصغر ”

اَفْعَلُ التفضیلِ المذکر منہ

اَضْرَبُ	زیادہ مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر
اَضْرَبَانِ	” مارنے والے دو مرد	” تثنیہ ”
اَضْرَبُوْنَ	” ” سب مرد	” جمع ” سالم
اَضَارِبُ	” ”	” جمع مذکر مکسّر
اُضَیْرِبٌ	تھوڑا سا زیادہ مارنے والا ایک مرد	” واحد مذکر مصغّر

والمؤنّث منہ

ضُرْبٰی	زیادہ مارنے والی ایک عورت	صیغہ واحد مؤنّث
ضُرْبَیَانِ	” دو عورتیں	” تثنیہ ”
ضُرْبَیَاتٌ	” سب عورتیں	” جمع ” سالم
ضُرَبٌ	” ”	” جمع مؤنث مکسّر
ضُرَیْبٰی	تھوڑا سا زیادہ مارنے والی ایک عورت	” واحد مؤنث مصغّر

فعل التعجب منہ

مَا اَضْرَبَہٗ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

وَاَضْرِبْ بِهٖ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	
وَضُرِبَ		

(فائدہ) فرق درمیان تکلف باب تفاعُل و تفعُّل این است آنکه در باب تفاعل تکلف است آں را فاعل خواہش ندارد و آنکه در باب تفعّل است آنرا فاعل خواہش نیز دارد مثال تکلف باب تفاعل چوں تجاہَلَ و تغافَلَ مثال تکلف باب تفعل چوں تَشَجَّعَ و تَحَلَّمَ

اوزان صیغۂ مبالغہ

مُبالَغہ کالحَذِرُ رَحمٰن وَالمِفضَال مِنطِیق — رَحِیمٌ مِجزَمٌ ضُحَکَۃٌ صَبُورٌ تَحِرٌ صِدِّیقٌ

عُجَابٌ وَالکُبَارُ ایضًا وکُبّارٌ وَعَلّامٌ — وقُدُّوسٌ وَقَیُّومٌ وَکَافِیَۃٌ وَفَارُوقٌ

وَتَاءٌ زِیدَ فیہ لَیسَ لِلتَّانِیثِ خُذھٰذَا — وَلَم یُفرَق بِتَاءٍ فِیہِ تَذکِیرٌ وَتَانِیثٌ

مجموعہ اوزان مصادر معروفہ وغیر معروفہ

نظم با تو گویم بناء مصدر را — کہ چند وچیست ذَہَابٌ وصُہُوبَت ولَیّان

صِراف مُدخَل بُشریٰ اَخنق صِغر ذِکرے — بغایت سَرِقہ فِسق کُدرۃ حِرمان

سُوال نِشدَۃ دَعویٰ دِرایۃ مُسعَاۃ — دُخول مَحمِدۃ شُغل رَحمۃ غُفران

ہُدیٰ و مَرجِع فَعلے زِیادۃ غَلَبہ — طَلَب قبول وَجِیف کَراہیۃ نزوان

قَطِیعۃ قیلولۃ زَیلوح مَقدرۃ — جَبرُوۃ جَبُورۃ رَغبۃ دال

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اَفْکَلُ اِزْرِیرٌ فَیْصَلُ خَنْسَرٰی　　کَاذِبَۃٌ مَکْذُوبَۃٌ مَکْذُوبٌ دان

کَیْنُونَۃٌ اَزْلٌ ھِجْرٌ خَیْطَقٰی　　غُلْوَا رَیْشَفُورٌ و عِرْفَانٌ بخوان

طُلْوَاءٌ کَنُونَت فُرْکَان خُوزَلٰی　　رُفَنۃٌ خَطَفٰی و عِلَّوزٌ بخوان

تِنْشَاء تُھْلُوکٌ ازیشان آمدہ　　تَہْلِکَۃٌ باہر سہ حرکت عین دان

اوزان مصادر مبالغہ

مبالغہ را مصدر این است اے ذکاء　　گر تو بشماری زبست وشش بدان

تَجْوَالُ سَاکُونَۃٌ مِطِیطَاءٌ شدہ　　جَبَرُوتًا بَرَکَاءُ بیان

اُلْعُوبَۃٌ سَارُوْرٌ کِذَّاب ھکذا　　جِبِرِّیَۃٌ دِلِّیلٰی غَلَبَّۃٌ ہمچنان

جَبَرِیَّۃٌ رَغَبُوتٰی تِنْطَاعٌ شدہ　　غُلُبَّۃٌ اِھْجِیرٰی غِلِبّٰی بعد ازان

غُلُبّٰی مَشْعُوراءُ گشت اے ذی حیاء　　غَلَبَّۃٌ رَغَبُوت مُطَیْطَاءُ بدان

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

پس ازیں گویم مسائب بزرگ کار شده　　بعد تبیان شذوذ ہا شد عیاں

اوزان صیغہ مبالغہ اسم فاعل

علیم حذر ضحکہ منطیق داں　　وضراب قطاع مجزام زاں

وشریب قلت مجزم بخواں　　کذب ضروب ارحمید ایں بداں

اوزان صیغہ اسم مفعول

قتول جریح وضحکہ بداں　　وگاہ قبض ذبح کاتم بخواں

اوزان صیغہ صفت مشبہ

صعب صفر صلب حسن ندس ہم　　خشن ذیم حطم جنب ہم جبان

شجاع جید وکابرا احمر ہجاں　　کریم وکبار وحلناع داں

ردف عطشے حبالے وحیدی ازاں　　وحمراء وعشراء حیوان بخواں

وعریان وعطشان عسلین بداں　　مساح وکاکوس قدوس ازاں

ہمہ صیغہا صفت گشت است تم　　بہ نظم حمیدہ بطور آساں

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

اوزانِ جمع

جمع قلّت را چہار است امثلہ　　اَفْعُلٌ اَفْعَال فِعْلَہ اَفْعِلَہ
اَفْعُل و افعال فِعْلَہ افعلہ　　دال شد این جمع قلّت قاعدہ
دال بر زائد زِدَہ دانی کثیر　　وزن او را نظم کردم یادگیر
فَعْلٌ فُعُلٌ فُعَّل فِعَل دانی فِعَال　　فُعَّل فُعَّال فَعَلَہ اے ذی کمال
فِعَلَہ ہم فُعْلَہ فِعْلَان دان　　اَفْعِلاء ہم ازاں فِعْلَان خوان
پس ازاں فِعْلٰے فِعَالٰی ای حبیب　　بعد ازاں فُعْلٰی فَعَالٰی دان رقیب
زو است فُعَلَاءُ و فَوَاعِل نیز زو است　　پس فعالٰی او فعائل ہم از وست
یا مشدّد در فَعَالِیُّ فعول　　ہم اَفَاعِیل و اَفَاعِل شد ظہور
دان تَفَاعِل ہم تَفَاعِیل اے ولی　　شد مَفَاعِل ہم مفاعیل اے جلی
ہم فَعَالِنُ ہم فَعَالِیْن ہست زو　　ہم فعالل ہم فَعَالِیل است زو
شد فَعَالِلَہ اَفَاعِلَہ تمام　　مثل او را یاد گیری والسلام

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com

KhatameNabuwat.Ahlesunnat.com